

Orientalistica română^{*}

de M. Guboglu

Datorită poziției geografice a Principatelor dunărene, așezate în calea marilor migrațiuni medievale, poporul român a avut relații seculare cu unele popoare turco-orientale din Asia centrală, iar cu altele a și conviețuit timp îndelungat¹. În urma unor astfel de legături și simbioze era natural să se exercite o anumită influență orientală asupra toponimiei, limbii și culturii românești. Tot această cauză a determinat apariția din mijlocul poporului român a unor mari cărturari, care s-au preocupat cu cercetarea orientului sub diverse aspecte. O pildă vie în această privință o constituie activitatea prodigioasă a marelui orientalist de renume mondial DIMITRIE CANTEMIR, domnul Moldovei (1710—1711).

Înainte de a expune, în trăsături generale, activitatea orientaliștilor români în decursul vremurilor, din timpul orinduirii feudale și pînă în zilele noastre, amintim că însuși operele cronicarilor moldoveni și munteni (Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce, Axinte Uricarul, Radu Popescu, Stolnicul Cantacuzino ș. a.) pot servi într-o anumită măsură ca lucrări subsidiare pentru studiile și cercetările orientale. Așa de pildă, Gr. Ureche în *Letopiseșul* său are două capitole, unul intitulat: *De împărăția tătărească și de obiceiurile lor și cît loc cuprinde țara tătărească* și altul *De împărăția Turcilor și de începutul lor*², prin care dă dovadă că avea cunoștințe serioase despre trecutul acestor popoare. Este de subliniat că însuși cercetătorii străini, care au studiat conținutul cronicelor noastre interne, au remarcat importanța lor pentru cercetările orientale³.

^{*} *Orientalistica* — un ansamblu de discipline științifice ajutătoare istoriei, care s-a format în mod istoric, studiind limba, literatura, arta, etnografia, economia, monumentele culturii materiale și spirituale ale orientului, adică ale țărilor Asiei și Africii septentrionale (cf. art. *Vostocovedenie* sau orientalistica, în: *Bolșaiia Sovetskaia Ențiclopedia* 9 (1951), p. 193—202).

¹ N. Iorga, *Imperiul Cumanilor și domnia lui Basarabă. Un capitol de colaborare româno-barbară în evul-mediu*. Buc. 1928, 7 p. (An. Ac. Rom. secț. ist. s. III, t. VIII, mem. 3).

² *Letopiseșul țării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359—1595)*... ed. C. Giurescu (București abr. = Buc.) 1916, p. 96—110.

³ Emile Picot: *Gr. Ureche, Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV-e siècle jusqu'à l'an 1594*... Paris, 1878 (*Publication de l'Ecole des langues orientales vivantes* t. IX).

Adevăratul precursor al orientalisticii române a fost, însă, învățatul moldovean NICOLAE MILESCU Spătarul (1636—1708). Studiind în tinerețe la Constantinopol și ca reprezentant diplomatic (*kapukehaia*) al Țării Românești pe lângă Înalta Poartă, el a reușit să învețe nu numai limba turcească dar chiar și araba. Faptul că a fost un timp și dragoman (*tergiuman*), adică interpret pe lângă agenția diplomatică (*kapukehaialik*) moldovenească din Istanbul, explică în mare măsură de ce N. Mălescu cunoștea bine cele două limbi islamice.

Începând din 1671 și până la moarte el a trăit în Rusia, unde fiind apreciat pentru cunoașterea câtorva limbi și a politicii orientale i s-a încredințat un post important la *Posolski Prikaz* — „Corpul diplomatic”. Însărcinat de țarul Alexei Mihailovici (1645—1676) și de guvernul rus, N. Mălescu Spătarul a întreprins o călătorie în China, la curtea împăratului K'iansi. Despre această călătorie el a scris patru cărți în rușește. Primele două, intitulate: *Călătorie prin Siberia de la Tobolsk la Nercinsk și la frontiera chineză*⁴ și *Jurnal de călătorie*⁵, nu se mărginesc la simple însemnări geografice, ci conțin numeroase observații personale despre viața, obiceiurile, riturile religioase ale diferitelor popoare transsiberiene, după particularitățile lor psihice, despre monumentele lor antice, templele, palatele etc. A treia lucrare: *Descrierea primei părți din lumea Asiei, în care se află descrierea Imperiului chinez, a orașelor și provinciilor sale*⁶ este una dintre cele mai complete descrieri a Chinei feudale. Aceasta conține relatări prețioase cu privire la orașele, locuitorii, clima, bogățiile solului, religiile, administrația, clasele sociale, obiceiurile, organizația militară ș. a. În ultimele trei capitole se descriu țările: *Coreea, Japonia și regiunea fluviului Amur*. Pentru completarea acestei opere N. Mălescu a scris și o a patra lucrare: *Descrierea marelui fluviu Amur*⁷. Toate aceste lucrări sînt însoțite și de o hartă a regiunilor vizitate, ceea ce arată că N. Mălescu a fost unul dintre precursorii cartografiei orientale.

Călătoria în China a spătarului N. Mălescu a stîrnit un deosebit interes în literatura românească și străină. În această privință există un număr considerabil de articole și studii⁸, cele mai multe însă tratează unilateral problema.

⁴ *Puteșestvie ceres Sibir ot Tobolska do Nercinsk i granitz Kitaiia* (1677)... publicată de J. Arseniev (St.-Petersburg 1882). Traducere incompletă în limba engleză de J. Boddelay: *Russia, Mongolia, China. II* (London 1919), p. 246 și urm. Traducere defectuoasă în greacă de G. Sion, în: *Analele Academiei Române* (abr. = An. Ac. Rom.) tom. X. (Buc. 1887—1888), pag. 89—181.

⁵ *Puteșestvie dnevnica*... ed. J. Arseniev (St.-Petersburg, 1910).

⁶ Ed. de A. Alexandrov (Cazan, 1910).

⁷ *Sozaniia o velikoi reac Amour* (1677), publicată de G. Spaski, în: *Imperat. russk. Geograf. obschestvo*, t. VII (1853), p. 15 și urm.

⁸ Emile Picot: *Notice biographique et bibliographique sur Nicolas Mălescu ambassadeur du Tsar Alexis Mihailovici en Chine*. Paris, 1883, 60 p. (Extrait des *Mélanges Orientaux publiées par l'Ecole des langues orientales*, publiées par l'Ecole des langues orientales vivantes, p. 431—492); A. O. Ivanovskii: *Kitaiskaia relatiia o posolstve Nicolaia Spătaru v Kitai* (Relația chineză despre solia lui Nicolae Spătarul în China). Text i perevoda... (St.-Petersburg, 1889, XIV + 44 p.); Miron Nicolescu, *Primul călător român în Siberia și China* (1906); I. Simionescu, *Spătarul Mălescu în China* (Buc. 1925); Em. C. Grigoraș, *Spătarul Mălescu călător în China* (Buc., 1926); Tiberiu Moșoiu, *Nicolai Mălescu spătarul călător român în China*, în revista *Familia* a lui Iosif Vulcan (Oradea, 1934 și urm.).

De asemenea, se atribuie lui N. Milescu prima încercare de istorie otomană, scrisă în limba română cu un stil îngrijit și frumos, lucrare care s-a păstrat într-o copie făcută în 1673 de „mult greșitul și robul lui Dumnezeu, Andronic diacul sfintei mănăstiri a Cașinului”⁹. Prin faptul că această lucrare tratează, în rezumat, biografiile a 29 de sultani, începând cu Osman I (1300) și terminând cu al 7-lea an de domnie a lui Mehmed al IV-lea (1648—1687), se poate afirma că a fost scrisă imediat după 1655, deci cu mai bine de o jumătate de secol înainte de cunoscuta istorie a Imperiului otoman a lui Dimitrie Cantemir. Atât titlul de *Istorie aleasă pre scurt din multe letopiseșe izbrănită întru care se arată toți împărații turcești cîi au fost din capătul împărăției lor pînă astăzi*, cit și conținutul său ne arată că autorul, un bun cunoscător al orientului musulman, a folosit izvoare istorice slave, grecești, latine, românești și chiar turcești.

Amintim că și celelalte opere ale lui N. Milescu, care ating cifra de treizeci¹⁰, cuprind relatări interesante cu privire la Orient.

Subliniem că reputația lui N. Milescu depășise granițele țării sale; unii contemporani ai săi — printre care și filosoful Leibnitz — au considerat pe acest „Vir polyglottus” și „Pereruditus” ca o mare autoritate pentru problemele privitoare la Extremul Orient.

Primul orientalist român de renume mondial, a fost desigur DIMITRIE CANTEMIR (1673—1723). După propria sa mărturisire el a trăit 22 de ani în capitala sultanilor de pe Bosfor (vezi al său *Hronicul vechimii a Româno-Moldo-Vlahilor*, ed. Gr. Tocilescu, Buc. 1901, p. 435). Fiind un spirit viu, dornic de a cunoaște și dotat cu o mare putere de muncă el a reușit să-și asimileze cele trei culturi mari ale epocii sale: greacă, latină și musulmană, devenind un adevărat enciclopedist al vremii sale. Afară de limba turcă, pe care o cunoștea la perfecție, reuși să învețe araba și persana, pe atunci la modă în Orientul musulman. Cunoașterea acestor trei limbi islamice (araba, turca și persana), precum și activitatea orientalistică în Rusia au fost apreciate de marele critic rus V. G. Biellinski¹¹.

Datorită relațiilor politice ale tatălui său, tinărul Dimitrie Cantemir se împrieteniase cu numeroși demnitari și reprezentanți ai vieții spirituale turcești. Aceste relații l-au ajutat să cunoască mai bine istoria, limba, religia, obiceiurile, muzica și viața de toate zilele ale Osmanliilor.

Trăind într-o epocă, cînd decadența puterii și măreției otomane era evidentă, și fiind martor ocular la marele dezastru de la Zenta (sept. 1697), D. Cantemir odată ajuns domn al Moldovei trecu de partea lui Petru cel Mare cu speranța de a-și scăpa țara de jugul turcesc. După bătălia de la Stănilești (iulie 1711) și încheierea păcii la „Vadul Huși-

⁹ N. Iorga, *Istoria literaturii românești* I, 348—349 și publicat în: *Studii și documente IX—XI* (Buc. 1905), p. 185—213.

¹⁰ V. *Bibliographie des oeuvres de...* de P. P. Paraitescu, *Nicolas Spatar Milescu* (1636—1708)... (Paris, 1925), p. 169—174.

¹¹ V. art. *Cantemir*, în: *Statii i referenzii 1841—1845 red.* S. P. Bicicova II (Moscova, 1948), p. 734.

lor" (*Huşghecidi*)¹², se stabili definitiv în Rusia, unde a desfăşurat o rodnică activitate şi în domeniul orientalisticii.

La cererea ţarului şi potrivit cerinţelor societăţii ruseşti, D. Cantemir termină, în 1716, marea sa operă *Historia incrementorum atque decrementorum Aulae othomanicae*, scrisă în latina medievală, limba ştiinţifică a timpului. Mort în 1723 el nu a apucat să-şi vadă imprimarea acestei opere istorice, care i-a conferit un renume mondial. În 1732, Antioh Cantemir, fiul său, fiind trimis ca ambasador la Londra, a făcut cunoscut reginei Carolina că el posedă manuscrisul *Istoriei imperiului otoman* a tatălui său. La cererea reginei, abatele Nicholas Tindal (1687—1774) a dat o traducere bună în limba engleză sub titlul *History of the Growth and Decay of the Othoman Empire* (Londra, 1734, ed. II-a 1756)¹³. Ediţia engleză a servit ca bază pentru traducerea franceză a abatelui M. de Joncquière (Paris 1743)¹⁴ şi pentru cea germană (1745)¹⁵; aceste traduceri sînt însă destul de slabe. De asemenea este defectuoasă şi versiunea românească a lui Iosif Hodosiu¹⁶, scoasă la 1878, care a folosit nu textul original latin, ci cel german. Amintim că Institutul de Filosofie al Academiei R.P.R. a pregătit pentru tipar o nouă ediţie, care are la bază copia latinească întocmită la St. Petersburg de către învăţatul Gottlieb-Siegfried Bayer (1694—1738)¹⁷, transcrisă de Grigorie Tocilescu.

Pînă la apariţia cunoscutei opere a lui J. v. Hammer-Purgstall¹⁸, istoria imperiului otoman a principelui D. Cantemir a exercitat o influenţă serioasă asupra tuturor autorilor care s-au ocupat cu studierea orientului. Astfel, a fost luată ca bază în opera unui autor anonim din Viena: *Geschichte des osmanischen Reiches von seiner Entstehung bis auf die neuesten Zeiten nach Kantemir, Galleti, d'Ohsson...* (Wien 1811, 2 vol.)¹⁹.

¹² J. Kabrda, *Nový zdroj pramenu k Ruským dejinám* (Turecké Kadiské registry) (Une nouvelle source de documents relatifs à l'histoire russe. Les registres turcs de cadis), în: *Sborník prací filosofické Fakulty Brněnské University*. Rocník II, Cislo 2—4, 1953, p. 247, n. 44 (v. şi recenzia mea în rev. *Studii III*, 1955, p. 108—109).

¹³ O traducere rusă a fost întocmită de Dimitrie Grozin (v. N. Iorga, *Istoria literaturii române II* (1928), p. 444 şi mai cu seamă V. Mihoş, *Note cu privire la Antioh Cantemir*, Buc. 1946, p. 11, nr. 30). Antioh Cantemir pregătise o traducere italiană.

¹⁴ *Histoire de l'Empire othoman ou se voyent les causes de son aggrandissement et de sa décadence...* (Paris, 1743, 4 vol. in 4°) v. I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia Românească Veche II* (Buc. 1910), p. 48—49 sub nr. 209.

¹⁵ Demetrios Cantemir, *Geschichte des osmanischen Reiches nach seinem Anwachsen und Abnehmen...* Hamburg „C. Herold“ 1745, 852 p. + ilustraţii (v. I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibl. Rom. Veche II*, p. 84, sub nr. 238).

¹⁶ *Istoria Imperiului Otomanu*. Crescerea şi scăderea lui. Cu note foarte instructive de Demetrios Cantemir. Ed. Academia Română (Buc. 1872, 2 vol.).

¹⁷ Franz Babinger, *Gottlieb Siegfried Bayer (1694—1738), ein Beitrag zur Geschichte der morgenländischen Studien im 18. Jahrhundert* (Leipzig, 1915, Otto Harnassowitz).

¹⁸ *Geschichte des osmanischen Reiches*. Pest, 1827—1835, Bd. I—X. Are două traduceri franceze una de J. J. Heller (*Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris, 1835—1841, t. I—XVIII) şi alta de M. Dochez (*Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1844 3 vol). Mai are o traducere italiană Giuseppe cav. de Hammer, *Storia dell' Imperio osmano*. Opera originale tedesca. Prima traducere italiană. (Venezia 1828—1840, 12 vol.) şi una turcă de Mehmed Atai, *Devlet 'Osmanie tarihi* (Istoria Imperiului otoman). Istanbul, 1330—1338 (1914—1922), 10 vol. (în caractere arabe).

¹⁹ O recenzie scurtă de N. Iorga în: *Revue Historique du Sud-Est européen*, Année XIV, 7—9 (1937), p. 263—264; idem, *Encore une vieille histoire de l'Empire Ottoman*, ibid. XVII (1940), p. 332—333.

Insuși titlul: *Istoria creșterii și descreșterii imperiului otoman* indică concepția filosofică a savantului român despre nașterea, dezvoltarea și decadența statelor feudale²⁰. Ea constituie prima lucrare, care dă o privire în ansamblu asupra apariției, dezvoltării și începuturilor decadenței osmanliilor. Însăși notele, foarte bogate la număr, sînt extrem de prețioase pentru cunoașterea instituțiilor, credințelor și moravurilor mahomedane. Ele mai dau unele relatări interesante cu privire la literatura populară turcă. Astfel, D. Cantemir este primul orientalist, care a încetățenit în Europa ideia că Nastratin (*Nasr ed-Din*) *Hogea*²¹ eroul comic al literaturilor orientale, a fost o personalitate istorică originar din orașul AK-șehir (*Anatolia*), contemporan cu Timur-Lenk și Baiazid „fulgerul”.

Părerile orientaliștilor asupra operei lui D. Cantemir sînt împărțite. Astfel, pe cit de exagerate sînt aprecierile lui Edward Gibbon (1737—1794)²² pe atît de puțin justificată este apologia ilustrului orientalist Sir. W. Jones²³ și ale abatelui Guasco²⁴. De asemenea este tendențioasă și chiar pătimașă critica pedantului J. v. Hammer²⁵, care a imputat lui D. Cantemir că nu a cunoscut în mod suficient vechile analé otomane, că a dat explicații „fanteziste” unor nume orientale și că nu a avut cunoștințe serioase de limba arabă. Cu toate unele obiecțiuni și ale lui Franz Babinger cu privire la autenticitatea surselor turcești ale lui D. Cantemir²⁶, nu se poate contesta competența orientalistului D. Cantemir în această problemă. Prin faptul că a folosit pentru partea mai veche cronicile lui Idris Bitlisi (m. 1520)²⁷, mevlana Mehmed Neșri (m. 1520)²⁸, S'ad ed-Din Hogea efendi (m. 1599)²⁹, iar pentru partea mai nouă pe Ibrahim Pecevi (m. 1650)³⁰, Sa'di efendi din Larisa³¹ și Huseiun Hezarfen (m.

²⁰ E o asemănare izbitoră cu subtitlul *Incremento e decremento del medesimo* a operei lui Luigi T. Marsigli: *L'Etat militaire de l'Empire Ottoman, ses progrès et sa décadence...* (Amsterdam, 1732). În această problemă v. și Marcel Romanescu, *Cantemir, Montesquieu și Marsigli*, în vol. „În amintirea lui Constantin Giurescu...” (Buc. 1944, p. 434).

²¹ V. ediția engleză N. Tindal, p. 54, n. I și ed. rom. Dr. I. Hodosiu I, p. 72—73, n. 22.

²² „Rendes the compilation of the Knolles und Rycout” (v. *History of Decline and fall of the Roman Empire VI* (London 1788, n. 41)).

²³ *Prefatory Discourse to an Essay on the History of the Turks...* ed. Lord Teignmouth. London, 1806, p. 495—498 și 586.

²⁴ V. *Mémoires de Trévoux* 1743, sept. p. 2329—2352; oct. p. 2263—2273 și nov. p. 2738—2749.

²⁵ „...Cette histoire à jouti jusq'ici mal à propos d'une réputation usurpée...” Josif von Hammer-Purgstall, *Sur l'histoire ottomane du Prince Cantemir*, în rev. *Journal Asiatique* s. III, vol. IV. Paris 1824, p. 32—45.

²⁶ *Die osmanischen Quellen D. Kantemirs* (Buc. 1941) și prelucrarea în românește *Izvoarele turcești ale lui D. Cantemir*, în rev. *Arhiva Românească VII* (1942), 11 p. (Extras).

²⁷ V. F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (= abreviat GOW). (Leipzig 1927), p. 45—49.

²⁸ V. F. Babinger, GOW, p. 38—39.

²⁹ V. F. Babinger, GOW, p. 123—126.

³⁰ V. I. Pecevi, GOW, p. 192—195.

³¹ V. ediția engleză p. 31, n. 8: *Saadi Effendi to whom alone I am indebted for my Turkish*. Nu este același cu S'ad ed-Din, cum a crezut G. Pascu și I. Minea.

1691)³² nu se poate afirma că lui D. Cantemir i-au fost străine analele otomane.

Cît de bine cunoștea D. Cantemir limba arabă ne mărturisesc lucrările sale în legătură cu Coranul. Meritele sale de pionier în paleografia arabă și epigrafia orientală, în Rusia, au fost subliniate în orientalistica sovietică³³. Prima încercare din seria arabistică intitulată *De Curano* (1719)³⁴ este un mic tratat cu caracter vădit polemic și antiislamic. Deși nu este terminată, totuși *De Corano* sau *Curanus* (Gr. Tocilescu, *Raport*, 56) prezintă o deosebită valoare nu numai din punctul de vedere al religiilor comparate, ci și pentru studiul etnografiei și mai cu seamă pentru adîncirea cercetărilor islamice. A doua lucrare de acest caracter, foarte asemănătoare cu *De Curano*, dar mult mai pe larg, este: *Cartea sistemii sau despre situația religiunii mahomedane* (Kniga sistema ili sostoianie muham medanskiia religii...), tipărită din porunca lui Petru cel Mare împotriva voinții sinodului rusec (St. Petersburg, 1722)³⁵. „Situația religiei mahomedane”, privită în ansamblu, este un studiu aprofundat al instituțiilor religioase musulmane, cuprinzînd totodată o mare colecție de legende și tradiții orientale, precum și un tezaur bogat de anecdote turco-arabe. Această operă originală și interesantă, apreciată de învățații străini³⁶, a fost tradusă în bulgărește (1805) de episcopul Sofronie din Vrața³⁷. În literatura romînă nu avem, pînă astăzi, decît două note de semnalizare (Gr. Tocilescu, *Raport*, 56)³⁸, o amplă descriere bibliografică³⁹ și un rezumat pe lang al acestei opere prețioase⁴⁰. Cu toată dorința unui cunoscut cercetător romîn de a fi tradusă în întregime⁴¹ *Sistemul religiei mahomedane* al marelui nostru orientalist a rămas, pînă astăzi, inaccesibilă cercetătorilor noștri.

Din seria lucrărilor de orientalistă, pe lângă *Planul Constantinopolului* (v. Gr. Tocilescu, *Raport*, 62), fac parte interesante note și însemnări istorico-geografice asupra Caucazului, scrise cu ocazia expediției lui

³² V. F. Babinger, GOW, p. 228—231. Hezarfen avea relații amicale cu călători și savanți europeni, între alții cu contele Ferdinand Marssigli și cu marele arabist francez Antoine Galland (1648—1715), v. GOW, p. 228, n. 2.

³³ V. Vl. Piatnițkî, *Contribuții la istoria tiparului în caractere arabe în Rusia europeană și în Caucaz* (M. 1928, p. 132—133) și mai cu seamă V. A. Craciovscăia, *Epigrafica în limba arabă în Rusia pînă la anul 1850*, în rev. *Sovetskoe Vostokovedenie* VI (M.-L. 1948), p. 273 și 277 (în rusește).

³⁴ Această operă, terminată pe la finele anului 1720, a fost scrisă tot în latinește: *Systema de religione et statu Imperii Turcici* și apoi tradusă în rusește de academicianul I. Hinski (m. în 1735), fostul prof. de rusă al lui Dimitrie Cantemir și al fiului său Antioh.

³⁵ Originalul necunoscut, există o copie în Bibl. Aoad. R.P.R. serv. mss.-doc. (nr. 330) de care s-a servit profesorul Ioan Georgescu în studiul său *Despre Coran de principele Dimitrie Cantemir*, în: *Analele Dobrogei VIII* (1927), p. 67—121 (Extras 59 p.). Bibl. Academiei R.P.R. mai posedă și o a doua variantă intitulată *Curanus* (v. Ms. nr. 76).

³⁶ I. P. Kohl, *Introduction in historiam et rem litterarum um slavorum*, Altnovae 1729, p. 420.

³⁷ V. A. V. Sobolevski, *Neizvestnii trud Sophroniia Vracianscago*, în: *Izvestia ot del russk. iazic i slav. a Akademiei de Știință* (St. Petersburg 1908, p. 91 și urm.).

³⁸ V. Gr. Tocilescu în *Analele Societății Academiei Romîne*, tom XI (Buc. 1878), p. 47; Ovid Densusianu, *Notițe asupra lui Dimitrie Cantemir*, în *Revista critică literară II* (Buc. 1894), p. 62.

³⁹ I. Bianu și N. Hodoș, *Bibl. Rom. Veche II* (1910), p. 4—19.

⁴⁰ Ștefan Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia* (= *Academia Romînă, Mem. secțiunii literare*, s. III, t. III, mem. 5 (Buc. 1925), p. 23—44.

Petru I împotriva Persiei (1792). Acestea adunate în *Collectanea Orientalia*⁴² cuprind: 1 *In proemium synopsis*. Traducerea unui pasaj dintr-un scriitor arab despre Derbend și Daghestan. 2. *Regiones quae ab Baku circacittus Caspium usque ab Czircassos exenduntur* (cu figuri) și 3. *Descriptio templi Muhammedani in Derbend* (cu figuri).

Amintim și de o altă lucrare foarte interesantă cel puțin ca titlu: *De statu politico Autae othomanicae*; la care lucra încă din 1714, și în care este vorba de o amplă descriere a curții și a instituțiilor turcești. De asemenea, se crede pierdută în Marea Caspică opera numită *Catehism* în limba persană (v. Gr. Tocilescu, *Raport*, 63).

O altă latură foarte interesantă a activității orientalistice a lui D. Cantemir este contribuția sa originală în muzica turcească cu care s-a ocupat timp de 15 ani. Nicolae Costin relatează că beizadeaua Dumitrașcu știa să cinte frumos la diverse instrumente (*tambura, eud și naiu*) fapt pentru care era invitat la marile petreceri turcești (*ziyafet*) din Istambul⁴³. Ca profesor de muzică a format câțiva elevi (*M. Taşcioglu, Bardaci Mehmed Celebi, Ralaki Euroghiote* etc.), ajunși celebri în istoria muzicii turcești. Insuși D. Cantemir mărturisește că a compus, din îndemnul marilor dețendari (miniștri de finanțe) ai Imperiului, Daul Ismail Celebi și Latif Celebi, un tratat de artă muzicală intitulată: *Ta'rifu el-müsiki 'ala vegihi mahsus*. (Explicarea muzicii într-un chip mai amănunțit), pe care l-a dedicat sultanului Ahmed al II-lea (1691—1695)⁴⁴. De asemenea mai are o *Introducere în muzica turcească, scrisă pre limba moldovenească*, precum și o serie de bucăți pentru muzica instrumentală și corală (*Beste, Peşrev* etc.). De asemenea, se atribuie lui D. Cantemir *Aria dervișilor*, un *semai*, dedicate sultanului Ahmed al III-lea (1703—1730) cu ocazia nimirii sale ca domn în Moldova (oct. 1710), precum și distracțiile muzicale arabo-persane (agem-i tarab).

Latura activității muzicale a învățatului principe moldovean, apreciată de învățații străini⁴⁵, cu care s-au ocupat mai îndeaproape și câțiva cercetători români⁴⁶, merită o atenție deosebită. Datorită unor astfel de preocupări a reușit să cunoască mai bine viața și obiceiurile musulmane despre care mai târziu a scris în Rusia.

Afuit din lucrările de orientalistică cit și din celelalte reiese patriotismul lui D. Cantemir bazat pe ideia eliberării Moldovei de jugul otoman,

⁴¹ Dan Simionescu, *Activitatea lui D. Cantemir în Rusia*, în revista *Studii și Cercetări XIX* (1946), p. 14.

⁴² An. Acad. Rom. mem. secț. ist. s. III, tom. VII.

⁴³ V. N. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei* (ed. M. Kogălniceanu, Iași, 1872, p. 82); v. și ediția de Ștefan Petre.

⁴⁴ Istoria Imperiului Otoman... ed. dr. Jos. Hodosiu, t. I, p. 218, note: „Invitat de aceștia, am compus o carte mică în limba turcească despre arta muzicii, și am dedicat lui Achmedu II Sultanului acum regnante (sic).

⁴⁵ Jean Batista Toderini, *De la littérature des Turcs par l'Abbé...* Traduit de l'italien (*Literatura turcesca*) en Français... (Paris, 1789, t. I, p. 218 și urm.; L. A. Castellan, *Moeurs, usages, coutumes des Othomanes et abrégé de leur histoire* (Paris, 1812, p. 217 și urm.); N. Bantăș-Camenschi, *Dimitrie Cantemir domnul Moldovei*. Traducere din rusește de Victor Gervescu (Buc. 1902, p. 19); v. și *Biographie des Musiciens* (Paris, 1866, p. 171).

⁴⁶ V. Th. Burada, *Scrisorile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir, Domnitorul Moldovei* (Buc. 1911, 114 p.); R. Secțel, *Dimitrie Cantemir și muzica*, în: *Adevărul Literar III—IV*, nr. 134; M. G. Poslușnicu, *Dimitrie Cantemir, compozitor și artist*, ibid. nr. 154, etc.

numai cu ajutorul marelui popor rus. Această latură caracteristică operii lui a fost apreciată și de academicianul P. Constantinescu-Iași în ultima sa lucrare⁴⁷.

În încheiere amintim că în literatura și istoriografia românească, deși activitatea lui D. Cantemir a preocupat pe câțiva cercetători⁴⁸, totuși nici unul dintre ei nu l-a prezentat pe fostul domn în adevărata sa lumină de mare orientalist. Opera marelui cărturar care face parte din tezaurul culturii mondiale, prezintă un deosebit interes și pentru viitoarele cercetări orientale în R.P.R.

Concomitent sau imediat după D. Cantemir a fost scrisă în limba română, probabil tot de un moldovean, o altă istorie a Imperiului otoman avînd titlul: *Chipurile împăraților turcești dimpreună cu istoriile lor scrise pe scurt, în ce fel au urmat unul după altul, de la cel dintîi pînă la cel de acum la împărăție*. Această operă, păstrată într-un manuscris frumos (În *Bibl. Ossoliniană*, Lwow, nr. 5835/III), tratează sumar istoria Osmanliilor, cuprinzînd portretele, executate în vii culori, a 27 de sultani de la Osman I și pînă la Ahmed al III-lea. Originalul acestei opere, după părerea cercetătorului arhivist Gh. Duzinchevici⁴⁹, care a descoperit-o și a semnalat-o, ar fi fost scrisă mai întîi într-o limbă străină, după care a fost tradusă sau prelucrată în românește. O analiză mai largă a acestui repertoriu de date și fapte a arătat că originalul său a fost în grecește, iar traducerea sa românească era destul de răspîdită în țările românești pînă pe la începutul veacului al XIX-lea⁵⁰.

Pe la finele veacului al XVIII-lea, ideea redactării unei istorii otomane a tentat și pe învățatul boier Ienăchiță Văcărescu (1730—1799). Acesta, pe vremea exilului său la Nicopole (1788—1791) a scris o operă intitulată: *Istoria otomănească a prea puternicilor și marilor împărați*⁵¹. Prima parte, nu este decît o compilație mediocră; a doua parte prezintă un interes mai mare, deoarece autorul a fost contemporan și chiar martor ocular la numeroase evenimente istorice pe care le-a descris. Spre deosebire de predecesorii săi, care au scris istorii otomane, el acordă mai multă atenție legăturilor turco-române.

Cu ocazia unor vizite îndelungate la Istanbul, I. Văcărescu a copiat din arhivele sultanilor o serie de documente turcești privitoare la trecutul Principatelor dunărene. Unele au fost folosite de istoricul Dionisie Fotino, iar altele cu timpul s-au pierdut. Cunoștințele sale temeinice în materie de paleografie și diplomatică turco-osmană sînt atestate de *Hatt-ı şarîf*ul care s-au tîlmăcit din cuvînt în cuvînt de dîmneului Ienăchiță Văcărescu (Buc., 1791, 15 fol.).

⁴⁷ V. *Relațiile culturale romîno-ruse din trecut*. Ed. Acad. R.P.R. (Buc. 1954), p. 166.

⁴⁸ V. Gîorge Pascu, *Vieța și operele lui D. Cantemir...* (Buc. 1924); I. Minea, *Despre Dimitrie Cantemir*. Omul-Scriitorul-Domnitorul (Iași, 1926); P. P. Panaitescu, *Le prince Dêmètre Cantemir et le mouvement intellectuel russe sous le Pierre le Grand*, în: *Revue des Etudes Slaves* (Paris, 1896), p. 249—253; Victor Chereșteșiu, *Marele învățat, om politic și luptător activ pentru prietenia romîno-rusă*, în rev. *Studii VI* (1953), IV, p. 75—89, etc.

⁴⁹ V. *O necunoscută istorie a Imperiului turcesc în manuscris romînesc*, în: *Revista Istorică Romînă* (abr. = Rev. Ist. Rom.) IV (1934), p. 289—291.

⁵⁰ V. Victor Papacostea, *O istorie a Turcilor în romînește*. Notă asupra manuscrisului găsit la Biblioteca Ossoliniană (Lwow), în: *Rev. Ist. Rom.* V—VI (1935), p. 393—399.

⁵¹ În colecția *Tezaur de Monumente istorice II* (1861), p. 237—302.

I. Văcărescu, deși a fost un bun cunoscător de limbă turcească și a utilizat izvoare otomane serioase (*M. Na'ima*, *M. Rașid* etc.) totuși aportul său pentru progresul studiilor orientale, sub raport istoric, este mult mai slab decît prodigioasa activitate a ilustrului său predecesor D. Cantemir. Cred că este mult mai originală contribuția sa în lexicografia turco-romină și romină-turcă, despre care voi vorbi la literatura didactică.

Pe la începutul secolului al XIX-lea — în ajunul marilor frămîntări din Imperiul otoman — anumite cercuri din țările romine erau în așteptarea unei noi *Istории otomane*, adaptată de data aceasta și tendințelor politice ale vremii. Autorul ei va fi Dionisie FOTINO (1769—1821), un reprezentant al ultimei generații de cărturari bizantini, care știa bine turcește și avea preocupări serioase de istorie⁵². Opera intitulată *Viețile sultanilor* ni s-a păstrat într-un manuscris frumos cu portretele împăraților otomani, de la Osman I pînă la Mahmud al II-lea (1808—1839), desenate în culori vii și cu mult gust artistic. Concepția lui D. Fotino asupra istoriei nu este nouă. El concepe, de altfel ca și D. Cantemir, în evoluția Imperiului otoman, două faze distincte: *una de mărire și alta de decădere*. În cursul expunerii întrebuițează metoda cronologică și biografică numind el însuși această expunere: *Viețile sultanilor*⁵³. Această operă este fundamentată de izvoare turcești (*Hagi Califa* și *Solakzade* m. 1657), bizantine (*Ducas*), italiene (*Paulo Giovio*) și românești.

Urmărind mai în deaproape felul în care cercetătorii romîni s-au ocupat de studiile de orientalistică amintim numai în treacăt și de: *Istoria sultanilor a Imperiului otoman* (Buc. 1899, 228 p.) de D. Nicolaescu. Această istorie, lipsită de valoare științifică, nu este decît o prelucrare a operei lui Abram Vaporide (1888), scrisă în grecește.

Profesorul Ion Ursu (1875—1925) a publicat: *Historia Turchesca, 1300—1514* (Buc. 1909, LXX + 304 p.) pe care a atribuit-o lui Donato da Lezze, subliniind că memoriile lui G. M. Angiolelo — vistiernicul sultanului Mehmed II — constituie partea cea mai importantă. Aceasta tratează instituțiile Imperiului turcesc în a doua jumătate a veacului al XV-lea⁵⁴.

Printre operele cunoscutului istoric Nicolae IORGA (1871—1940) un loc important îl ocupă: *Geschichte des osmanischen Reiches. Nach den Quellen dargestellt* (Gotha 1908—1913), 5 vol. Această operă măreață, care tratează istoria turcilor înainte de primirea islamului și pînă la războiul balcanic (1913), deși nu mai corespunde exigențelor actuale ale istoriografiei moderne, totuși este bogată în informații, reflecții și sugestii. Depășind pe toți predecesorii săi, în frunte cu J. v. Hammer și J. Zinkeisen⁵⁵, prin anvergura și profunzimea concepției sale, marele istoric romîn nu s-a limitat la o nouă colecție biografică de sultani și viziri. El a reinnoit într-o largă măsură istoria Imperiului otoman, introducînd

⁵² V. *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, a Țării Munteneste și a Moldovei*. Traducere romînească defectuoasă de G. Sion după originalul grecesc (Buc. 1859, 3 vol.).

⁵³ Victor Papacostea, *Viețile Sultanilor*. Scrierea inedită a lui Dionisie Fotino, în *Rev. Ist. Rom.* IV (1934), p. 175—214.

⁵⁴ Șerif Bastav, *Ordo Portae*. Description grecque de la Porta et de l'armée du sultan Mehmed II. Editée, traduite et commentée... Budapest, 1947, 43 p. + 1 pl.

⁵⁵ *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, Hamburg-Gotha, 1840—1863. 7 vol. + Register von I. Möller (156 p.).

în structura sa unele capitole consacrate vieții sociale, economice și culturale a provinciilor. Aici, nu este cazul să insistăm asupra acestei opere, deoarece M. M. Alexandrescu-Dersca, eleva sa, i-a consacrat o analiză amănunțită, scoțind în relief ideile fundamentale ale lui N. Iorga asupra evoluției imperiului feudal otoman⁵⁶. Spre deosebire de cercetătoarea de mai sus, care s-a limitat numai la părțile pozitive, îmi permit să obiectez că această operă, care în fond prezintă istoria imperiului otoman din punct de vedere politic, suferă enorm de mult din cauza numărului extrem de restrâns de izvoare turcești, fapt remarcat și de critica vremii⁵⁷. De asemenea problema periodizării, pe bază de evenimente istorice și personalități politice, nu este cea științifică⁵⁸. De fapt o istorie completă a Imperiului otoman, tratată sub raport politic, economic, social și cultural, este opera viitorului. Ea trebuie să fie fundamentată pe un număr mai mare de izvoare europene, pe cele câteva sute de cronică otomane și mai cu seamă pe bogatele fonduri arhivistice din Turcia și din țările care au fost sub dominația otomană.

Din cele expuse, rezultă că până la primul război mondial au fost scrise de romini un număr de opt istorii ale imperiului feudal otoman, două dintre ele (D. Cantemir și N. Iorga) sînt de o valoare universală, iar celelalte prezintă mai mult un interes local. Este de reținut că primii orientaliști romini (D. Cantemir, J. Văcărescu și D. Fotino) au folosit și au pus în circulație, prin operele lor, izvoare turco-osmane de mîna întîia. La aceasta se poate adăuga un tezaur bogat de cunoștințe, provenind din propria lor experiență, mai cu seamă multitudinea aspectelor societății musulmane.

Începînd cu tratativele în vederea păcii de la Chiuciuc-Cainargi (1774) se observă anumite preocupări pentru cunoașterea vechilor documente turcești, privind raporturile juridice dintre principatele românești și Poarta otomană. Cu această ocazie au fost întocmite: *Tratatele dintre Principatele Romîne și Turcia din anii 1391, 1460, 1511 și 1634*, publicate în diferite lucrări istorice și colecții de documente românești⁵⁹. Cu toate că aceste *Capitulații cu Poarta* nu sînt decît niște plăsmuiri, din motive patriotice cu ocazia tratatelor de la Focșani (1773)⁶⁰, totuși nu se poate tăgădui întru totul existența unor tratate ('*ahd*) încheiate între

⁵⁶ M. M. Alexandrescu-Dersca : N. Iorga, *historien de l'Empire ottoman*, în : *Balkanica* VI (1943), p. 101—122.

⁵⁷ C. Jirecek în: *Byzantinische Zeitschrift* XVIII (1909), p. 578—586; E. Gerland în rev. LDZ. XXXII, 19; C. Brockelmann, în: *Byzantinische Zeitschrift* XV (1913); K. Süssheim, în rev. *Orientalische Lit. Zeitung* Nr. 16, 46.

⁵⁸ În această problemă v. E. A. Beliaev, *Periodizaciia srednevekovoi istorii Turcii* (Periodizarea istoriei medievale a Turciei), în: *Izvestia Akad. Nauk SSSR. s. ist.-filosofie*, vol. IV, 1 (1947), p. 85—89.

⁵⁹ V. Const. Hurmuzaki, în: *Buletinul ședințelor Adunării Ad-Hoc a Moldovei* nr. 1 (Iași, 1857) și în col. *Acte și documente relative la Renascerea României* (Buc. 1888), p. 1—8, etc.

⁶⁰ V. N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor* (Buc. 1902, I, p. 68 și 495); C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană* (Buc. 1908, 65 p.) și D. Russo, *Studii Greco-Romîne* II (1939), p. 575, n. 1.

Poartă și țările românești⁶¹. Printre documentele mai vechi, care au văzut lumina tiparului, este și o scrisoare a marelui vizir Mehmed Sokolli (1574)⁶², în legătură cu răscoala moldovenească împotriva turcilor condusă de Ion Vodă cel Cumplit.

Firmane, hatt-i șerifuri, hatt-i humaiunuri și alte documente turcești începînd din anii 1774 și pînă la 1877, privitoare la trecutul țărilor românești, au fost publicate în diverse colecții de documente istorice⁶³. Un loc important, printre acestea, îl ocupă Hatt-i șeriful sultanului Selim III din 1802 (=1218), care rezumă, confirmă și completează vechile privilegii ale Țării Românești și ale Moldovei. Fiind un document important pentru istoria relațiilor turco-române, sub raport politic și economic, a fost tradus și publicat de cîteva ori⁶⁴. Recent s-a întreprins chiar un studiu conștiințios asupra lui⁶⁵. Hatt-i șeriful din 1826 (=1241), adresat de sultanul Mahmud II lui Grigorie Ghica, domnul Țării Românești, nu este decît o transcriere a Hatt-i șerifului din 1802, augmentat cu clauzele convenției de la Accherman (1826)⁶⁶.

În această ordine de idei amintim că unele documente de o importanță mai mare au fost publicate separat în traducere romină și franceză. Așa de pildă este: *Firman imperial de convocarea Divanului Ad-Hoc pentru prințipatul Moldovei adresat ecs. sale căimacamului prințul Nicolai Conachi Vogoride și firman imperial atîngător la a sa numire* (Iași, 1857, 7 p. + 1 f. Se atribuie lui Vasile Boerescu și o versiune franceză⁶⁷ (Paris).

În ultimii ani ai veacului trecut (1898—1899), din inițiativa Academiei Romîne, au fost copiate și traduse, în franceză, peste 200 de porunci turcești (*ferman, hoküm, irade* și *emr*) din Arhivele sultanilor (Istanbul). Aceste documente, care se referă la perioada dintre anii 1558 /966—1788/ 1202, au caracter economic și politic și privesc Țara Romînească, Moldova și Transilvania. Primul care a semnalat importanța acestui fond de porunci turcești către voevozii noștri a fost N. Iorga⁶⁸.

Două berat'uri (1776/1180 și 1808/1226) și un firman (1858) au fost publicate de Const. G. Mano⁶⁹ fiind cu privire la originea familiei sale. Ceea ce merită să reținem este faptul că pentru prima oară (1907) traducerea romînească este însoțită de facsimilul turcesc.

⁶¹ Aceasta confirmă vechile cronici turcești mai ales din sec. XVI-lea (M. Gelalzade, I. Pecevi ș. a.). În această problemă v. N. Beldiceanu, *Problema tratatelor Moldovei cu Poarta în lumina cronicilor lui Pecevi*, în rev. *Balkanica* V, 1 (1942), p. 393—408; Aurel Decei, *Tratatul de pace — sulhname — încheiat între sultanul Mehmed II și Ștefan cel Mare*, cca. la 1479, în *Rev. Ist. Rom.* XV (1945), fasc. IV, p. 465—492; v. și N. Grigoraș, *A existat un tratat de pace între Mehmed II și Ștefan cel Mare?* (Iași, 1948, 25 p.).

⁶² În rev. *Arhiva Istorică a Romîniei I* (1874), p. 43—46.

⁶³ Codrescu-Uricariul, v. III; *Arhiva Romînească II*; Gh. Petrescu și D. Sturza, *Acte și doc...* (Buc. 1900, p. 146 și urm.), etc.

⁶⁴ V. G. Fotino, *Istoria Daciei...* III, 223—235. Papiu Harianu în: *Tezaur de documente istorice II*, 308—314; *Uricariul III*, 181—205 și Lazăr Șăineanu, *Hattîșerîful din 1802, în: Influența Orientală...* (Buc. 1900), p. CCXXXIII—CCCXI.

⁶⁵ Tr. Ionescu, *Un moment de luptă împotriva jugului otoman*. Hattîșerîful din 1802.

⁶⁶ G. I. Lahovari, *Hattî șerîful din 1826/1241*, în rev. *Convorbiri Literare*, XXI (1887), p. 847—508 și 580—592.

⁶⁷ V. Le *firman turc pour la convocation des Divans Ad-Hoc dans les Principautés du Danube* (Paris 1857, 15 fol.).

⁶⁸ *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor romîne* (Buc. 1900, p. 173—183).

⁶⁹ *Documente din secolele al XVI-XIX-lea privitoare la familia Mano...* (Buc. 1907).

În ceea ce privește publicarea documentelor turcești în România, înainte de primul război mondial, deși se observă o metodă unitară: numai *traduceri*, totuși acestea ridică numeroase obiecțiuni atât în ceea ce privește forma cit și fondul. Unele fiind inutilizabile se impune republicarea lor.

După primul război mondial se observă o anumită îmbunătățire în publicarea documentelor turcești. Traducerile, pe lângă faptul că sînt mai acceptabile, adeseori sînt însoțite de texte originale, în transcriere latină, de facsimile, executate în condițiuni tehnice bune, de note critice, precum și unele comentarii în legătură cu conținutul. Astfel, în ordinea cronologică amintim de cele: *Opt scrisori turcești ale lui Mihnea „Turcitul“* (1926) publicate de profesorul N. Bănescu⁷⁰, cu ajutorul interpretului Gh. Iogu, un bun cunoscător a limbii otomane. Cuprinsul acestor scrisori ne arată decadența politică a țărilor românești în ajunul răscoalei lor sub Mihail Viteazul împotriva jugului otoman (1594—1595).

Orientalistul Dr. Andrei Antalfy (Tg. Mureș), pe lângă unele contribuții mărunte, dar interesante⁷¹, a tradus o mică serie de documente (sec. XVI și XVII) din cunoscuta colecție a lui Ahmed Feridun Ruxanzade, care privesc țările românești⁷².

Începînd din anul 1931, armenistul H. Dj. Siruni a publicat un număr considerabil de documente turcești, din veacurile XVIII și XIX-lea, în diferite reviste istorice⁷³. Cu toată valoarea lor inedită, traduceri și mai cu seamă transcrierile, în caractere latine, nu corespund exigențelor științifice. Astfel, opera *Domnii romîni la Poarta otomană*⁷⁴, bazat pe un manuscris foarte important⁷⁵, nu este decît o traducere aridă, lipsită de sistematizare și valorificare critică a materialului. Tot în legătură cu ceremonialul oriental în țările românești, este *Condica lui Gheorghachi* (1762), care conține un număr bogat de cuvinte turcești. Ceremoniile politice, mai ales, au suferit o puternică influență turco-bizantină: urcarea pe tron a domnilor, reînnoirea domniei (*mukarer*), recepțiile ambasadurilor străine, ședințele „divanului“ etc.⁷⁶.

⁷⁰ Buc. 1926, 15 p. + VIII pl., în An. Ac. Rom. Mem. secț. ist. s. III. Citată de A. Zayaczkowski și J. Reychman, *Zaris dyplomatyki, osmansko-tureckiej...* Warszawa, 1955.

⁷¹ V. Cîteva însemnări, în: *Revista Istorică* (= abr. Rev. ist.) XX, 10—12 (1934), p. 381—383.

⁷² V. *Munis'at al-Selatin al lui Ruxanzade Ahmed Feridun et-Teuki ca izvor pentru istoria Romînilor*, în rev. Bulet. Comis. Ist. a Rom. XIII (1934), p. 3—23; despre A. Feridun Beg. v. F. Babinger, GOW, p. 106 și urm.

⁷³ O corespondență necunoscută în limba turcească a lui Scarlat Calimahi, domnul Moldovei, în: *Rev. Ist.* XVII, 7—9 (1931), p. 177—185; Documente turcești referitoare la evenimentele din 1821—1822, în rev.: *Arhiva Romînească* IV (1940), p. 259—263; O năvălire necunoscută a bandelor turcești în Țările Romîne la 1769. Două documente turcești din Arhivele Statului, în *Revista Arhivelor* IV/1, (1940), 64 p. Două beizadele la Cenghet-Chôi în lumina documentelor turcești din Arhivele Statului, în: *Arhiva Romînească* V (1940), 40 p.; Acte turcești privitoare la hotărîrea dundărene a Țării Romînești, în *Revista Arhivelor* V, 1 (1942), p. 129—165.

⁷⁴ După un manuscris turcesc cuprinzînd note și însemnări despre *Les cérémonies et les réceptions des princes de Moldavie et de Valachie au serai de Istanbul, entre l'anées 1698—1782* (Buc. 1941, 124 p. + 21 pl.).

⁷⁵ Franz Babinger, *Quelques problèmes d'études islamiques dans le sud-est européen*, dans la revue *L'Europe Orientale* No. 3—4 (Paris 1937), p. 14.

⁷⁶ Dan Simionescu, *Literatura romînească de ceremonial...* Buc. 1939.

Revenind la lucrările lui H. Dj. Siruni amintim că *Culegerea de facsimile pentru Școala de Arhivistică*, Seria turcă (Buc. 1943), nu numai că nu corespunde cerințelor didactice și științifice, dar arată cum *nu trebuie* să fie o atare lucrare. Aceeași lipsă de metodă se observă și în *Monetele turcești în Țările Românești*⁷⁷ în care a folosit și unele documente turco-osmane pe care le dă în fracsimil. De asemenea, studiul său în legătură cu diplomația osmană cu un titlu nu prea nimerit *Haşmetlû*⁷⁸ este o îngrămădire de adrese, titulaturi și diverse formule diplomatice ale cancelariei sultanilor, extrase din documentele de la Arhivele statului. În schimb, articolul său *Bairaktar Mustapha Pacha et Manouk Bey „Prince de Moldavie”*⁷⁹ bazat în special pe izvoare armenesti și documente turcești, se prezintă în condițiuni mai bune.

Deci, elogiile aduse de cițiva cercetători români studiilor de turcologie ale lui H. Siruni sint cam exagerate⁸⁰. Așa de pildă Dimitrie Imbrescu în: *Studii de turcologie în România* (Rev. *Ramuri* nr. 3—6, 1944), arată o lipsă totală de orientare în aprecierea unor cercetări de orientalistică.

N. Iorga în: *Noui porunci turcești către domnii noștri (1572—1658)* reproduce, în românește, trei firmame din colecția lui A. Feridun Beg⁸¹. O mică serie de documente osmane din a doua jumătate al secolului al XVI-lea avind un caracter economic, au fost publicate de Dum. Z. Furmici⁸¹, iar M. M. Alexandrescu-Dersca într-un articol: *A propos d'un firman du Sultan Mustapha III*⁸², analizind raporturile economice dirijate turco-romine pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, anexează traducerea unui firman cu facsimil.

În publicarea seriei de documente turcești, în cursul ultimelor decenii se observă lipsuri serioase, deoarece nu s-a ținut seama de colecțiile de documente și mai cu seamă de unele progrese în paleografie și diploma-tica t-osmană, obținute în citeva țări cu tradiții orientalistice⁸⁴.

⁷⁷ În rev. *Balkanica* II—III (1939—1940), p. 11—82 + VIII pl.

⁷⁸ Cu subtitlul: *Pe marginea titulaturii domnilor Români în cancelaria otomană*, dans la revue *Hrisovul* II (1942), p. 139—202.

⁷⁹ Rev. *Balkanica* I—III (1939—1940), p. 11—82 + I—VIII pl. Cf. *Balkanica* VI (1943), p. 53—100.

⁸⁰ I. Neda, *Note bibliografice*, în: *Rev. Ist. Rom.* XI—XII (1941—1942), p. 485; A(aurelian) S(acendoțianu): H. Siruni, *Domnii Români la Poarta otomană...* în: *Revista Arhivelor* IV, 2 (1941), p. 403—404. N. Camariano: Studiul lui H. Dj. Siruni, *Domnii Români la Poarta otomană*, în: *Revista Fundațiilor...* IX, 5 (1942), p. 475—476. Bodea Connelia, *ibid.* p. 477—478. I. Corfuz, *Note bibliografice*, în: *Rev. Ist. Rom.* XI—XII (1941—1942), p. 483.

⁸¹ În: *Revista Istorică* XX, 10—12 (1934), p. 381—382.

⁸² *Documente privitoare la comerțul românesc 1473—1868* (Buc. 1931), p. 3—14.

⁸³ În rev. *Balkanica* VII, 2 (1944), p. 363—391.

⁸⁴ V. dr. Friedrich Kraelitz, *Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 15 Jahrhunderts. Ein Beitrag zur osmanischen Diplomatie*. Wien, 1922, 111 p. + I—XIV taf.; dr. Ludwig Fekete, *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmassig- in Ungarn*. Budapest, 1926, LXVIII p.; *idem*, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatinus Nikolaus Eszterhazy 1605—1642* (Budapest, 1932); J. Deny, *Sommaire des Archives turques du Caire* (Cairo, 1930, 638 p. + 60 pl.); *Recueil de Firmans imperiaux ottomans adressés aux Valis et aux Khédives d'Egypte 1597—1904* (Cairo, 1934); A. N. Kurat — K. Zeterstéen, *Türkische Urkunden...* Leipzig-Istanbul, 1938; Gl. Elizovic, *Turski Spomenitzi* I Beograd, 1940.

Înainte de a trece în revistă câteva izvoare narative amintim că marele democrat revoluționar, N. Bălcescu (1819—1852), a folosit în spirit critic cronicile turcești ale lui Musafa Selaniki (m. 1599) și Mustafa Na'ima (m. 1716) în lucrările sale: *Campania Românilor în contra Turcilor 1595* și mai cu seamă în: *Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul*. Eruditul B. P. Hasdeu a publicat un fragment din cronica lui Sa'd ed-Din sub titlul: *Relația turcă despre bătălia de la Valea Albă între sultanul Mahomet și Ștefan cel Mare în 1474—1476*⁸⁵, după traducerea raguzanului V. Bratutti⁸⁶, iar N. Iorga a reprodus niște fragmente din cronica lui M. Na'ima, după traducerea franceză a lui A. Gallant, privind țările românești (1620—1635)⁸⁷. De fapt cronica lui M. Na'ima cuprinde știri pentru o perioadă mai întinsă cu privire la trecutul nostru (1591—1660).

Mica serie de traduceri din interesantele călătorii ale *globetrotter*-ului otoman Evlia Celebi⁸⁸, de pe la mijlocul veacului al XVII-lea, au fost inaugurate de Goran I. Cialicoff (1912)⁸⁹ și de maiorul Ionescu-Dobrogeanu⁹⁰, care s-au limitat numai la Dobrogea. Au urmat traducerile lui Constantin Karadja⁹¹ și N. Firu⁹², cu privire la Banatul-Timișoarei și Cetatea Oradea. Un deosebit interes prezintă cele făcute de Dr. A. Antalfy⁹³, privind Moldova, și de Gh. Zerva⁹⁴ cu privire la Țara Românească și alte provincii. Spre deosebire de primii traducători, aceștia din urmă s-au bazat pe originalul turcesc. Peregrinările lui Evlia efendi în țările românești l-au preocupat și pe cunoscutul turcolog francez J. Deny, care a dat o privire de ansamblu asupra lor⁹⁵.

N. Iorga, într-o comunicare, la vechea Academie Română, intitulată: *Cronicele turcești ca izvor pentru istoria Românilor (1929)*⁹⁶ făcând unele comentarii pe marginea citorva extrase din *Cronicele anonime „Tevarih-i al-i „Osman“* (ed. Fr. Giese, 1922 și 1925) și din cronica vizirului Rustem pașa (ed. L. Forrer, 1923) arată importanța lor pentru trecutul țărilor române. Această interesantă comunicare se încheie cu regretul că rominii nu au orientaliști pentru cercetarea izvoarelor turco-osmane, care aduc știri noi pentru cunoașterea trecutului nostru. La îndemnul lui N. Iorga, mai sus amintitul dr. A. Antalfy a tradus din tuncă și arabă: *Două do-*

⁸⁵ În rev. *Arhiva Istorică a României* 12 (1865), p. 31—35.

⁸⁶ *Chronica dell'origine e progressi della casa ottomana*, t. 2 (Madrid 1652), p. 297—303.

⁸⁷ Cf. *Acte și Fragmente cu privire la Istoria Românilor... I* (1895), p. 55—63.

⁸⁸ Despre Evliya Celebi cf. Fr. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (abr. GOW), Leipzig 1927, p. 219—222 et *Enol. Islam* I, 36—37.

⁸⁹ În: *Dobrogea Jună VIII* (Constanța 1912), nos. 7—8, reimprimat în: *Arhiva Dobrogei II* (1919), p. 134—146 (traducere după D. G. Gadjanoff).

⁹⁰ În rev. *Buletinul Societății Regale de Geografie XXXIV* (1913), fasc. I, p. 210—213.

⁹¹ *Un istoric turc despre noi*, în: *Revista Istorică IX*, 4—6 (1923), p. 92—93.

⁹² *Evlia Celebi, călător turc, despre ocuparea cetății Oradea de către Turci*. Traducere din ungurește. Oradea, 1939, 32 p.

⁹³ *Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova la 1659*, în: *Bul. Comis. Ist. Rom. XII* (1932), p. 5—56.

⁹⁴ *Călătoria lui Evlia Celebi efendi* în: *Bul. Comis. Ist. Rom. XVI* (1937—1938), p. 247—281.

⁹⁵ *Les pérégrinations du muezzin Evlia en Roumanie (XVII-e siècle)*, dans *Mélanges offerts à Nicolas Iorga...* (Paris 1933), p. 199—215.

⁹⁶ *V. An. Ac. Rom., Mem. sect. ist. t. IX* (1928—1929), p. 1—22.

cumente din Biblioteca egipteană de la Cairo despre cucerirea Chilie și Cetății Albe în 1484⁹⁷ de Baiazid II „Kodja gihan“. Este vorba de două scrisori de cucerire zise „felihtname“ în care se povestesc împrejurările în care au fost luate cele două cetăți moldovenesti. Tot dr. A. Antalfy a mai publicat toate pasajele care ne privesc din *Cronicile turcești anonime* (Tevarih-i al-i Osman), bazându-se pe textul turcesc⁹⁸. În această ordine de idei amintim că profesorul Th. Tripcea într-un articol intitulat: *Din cronica rimată a lui Suzi Celebi* ne informează, pe baza traducerii lui Alex. Olesnickij (Belgrad), că această operă în 15.000 de versuri, scrisă de însuși secretarul Mihalgliilor, are știri interesante cu privire la relațiile Țării Românești cu beii de mai sus, în cursul jumătății a doua a veacului al XV-lea⁹⁹.

Începînd de pe la mijlocul jumătății a doua a secolului trecut au fost publicate o serie de articole și studii, dintre care cele mai multe caută să elucideze raporturile istorice turco-romine sub diverse aspecte. Retrocedarea Dobrogei (1878), necesitînd o cunoaștere mai profundă a proprietății musulmane de acolo, a determinat pe Giorge Filitti să publice: *La propriété foncière dans la Dobroudja d'après les lois ottomanes* (Buc. 1880, 47 p.). În legătură cu această problemă merită să fie subliniată contribuția originală a inginerului agronom Ion Ionescu de la Brad (1818—1891), colaborator la *Journal de Constantinople* al lui Nogués. Interesantele sale descrieri de călătorii la Brusa (1849), în Dobrogea (1850), în Tesalia (1853), în Asia-Minoră (1855) și mai ales lucrarea sa despre problema pămîntului în Imperiul otoman (*Havais ve çiftler*, 1856) prezintă interes nu numai din punct de vedere agronomic sau geografic, ci și din punct de vedere istoric, economic, social și etnografic¹⁰⁰.

O campanie științifică în favoarea studiilor orientale, sub raport istoric, a dus-o profesorul Th. Aguletti (m. 1920) într-o broșură intitulată: *Asupra însemnătății studiilor orientale cu privire specială la romîni* (Buc. 1897, 40 p.) și într-un articol: *Romîni și studiile orientale* (în: *Romînia Jună*, 1902). În același scop a mai scris: *Cîteva considerațiuni istorico-lingvistice asupra limbilor arabă, persană și turcă* (Buc. 1901, 22 p.), unde autorul scoate în relief importanța studierii acestor trei limbi islamice pentru cercetarea documentelor osmane și elucidarea raporturilor turco-romine. Merită să fie amintite și preocupările lui Th. Aguletti în legătură cu problema „Heteenilor“ despre care a scris o serie de articole¹⁰¹.

Istoricul A. D. Xenopol s-a ocupat cu *Resboaiile dintre ruși și turci și învîrșirea lor asupra țărilor române* (Iassi, 1880). Profesorul Const. Erbiceanu prin: *Biografiile marilor dragomani greci din Imperiul otoman 1661—1821* (Buc. 1897, 110 p.), dintre care mulți au fost domni în țările

⁹⁷ În *Rev. Ist.* XX, 1—3 (1934), p. 33—42.

⁹⁸ *Vechea cronică otomană* (ca izvor pentru istoria Romînilor), în *Rev. Ist.* XXIII, 7—9 (1937), p. 217—235.

⁹⁹ În rev. *Balkanica*, V, 1 (1942), p. 433—434.

¹⁰⁰ V. Vasile Maciu, *Ion Ionescu de la Brad, luptătorul revoluționar, gînditorul progresist...* în: *Studii*, III, 7 (1954), p. 145—160.

¹⁰¹ V. *Enciclopedia Romîna a lui Diaconoviciu* II (Sibiu, 1900), p. 696 și III (1904), p. 235; *Arhiva...* VIII (Iași, 1897), p. 311—328; IX (1898), p. 290—312; X (1899), p. 3—56; XI (1900), p. 154—188 și XII (1901), p. 235.

românești, a venit în sprijinul cercetărilor istorice pentru identificarea acestor demnitari al căror rol este cunoscut.

I. Ursu pe lângă studiul: *La politique orientale de François I-er* (Paris 1908, 204 p.) a mai publicat Ștefan cel Mare și Turcii (Buc. 1914, 224 p.), în care a folosit cronica lui Sa'd ed-Din, în traducerea lui A. Gallant și ale altor cronicari turci din colecția lui Josef Thury¹⁰².

Const. Giurescu (1875—1918) în: *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană* (Buc. 1908, 65 p.), analizând temeinic mai sus amintitele tratate, ajunge la concluzia că acestea nici nu au existat. În legătură cu această problemă menționăm articolul lui Ioan C. Filitti: *Românii față de capitulațiunile Turciei*¹⁰³ și mai cu seamă studiul lui N. A. Constantinescu: *Inceputurile suzeranității turcești în Moldova* (Buc. 1914, 104 p.). Acesta din urmă așază pierderea independenței moldovenești în toamna anului 1538, după expediția lui Suleiman Magnificul pentru înlocuirea lui Petru Rareș, care devenise rebel față de Poartă. Colonelul Gh. Zagoriț într-o amplă recenzie, pe marginea cărții lui N. A. Constantinescu, intitulată: *Stabilirea suzeranității turcești în Moldova* (1914)¹⁰⁴, încearcă să fixeze această dată la 1497. Tot în anul 1914 a apărut și cunoscuta lucrare a lui Trandafir Djuvara: *Cent projets de Partage de la Turquie 1281—1914* (Paris, X + 648 p.).

În altă ordine de idei amintim că I. Roman într-un articol: *Proprietatea imobiliară rurală în Dobrogea*¹⁰⁵, printre altele, analizează cele cinci forme de proprietăți otomane (*mülk, miri, mevküfe, metruke și mevat*). Tot în legătură cu trecutul acestei provincii pontice, profesorul Al. Arbore a publicat: *Contribuțiuni la studiul așezărilor tătarilor și turcilor în Dobrogea*¹⁰⁶ în care arată că o colonizare masivă cu astfel de elemente a început după lupta de la Varna (1444). Ultima colonizare cu numeroase elemente tătarești a fost pe vremea războiului Crimeii (1856). În ceea ce privește legăturile noastre cu Tătarii deși există câteva articole și studii totuși sînt lipsite de originalitate prin faptul că sînt fundamentate numai pe izvoare europene¹⁰⁷.

După primul război mondial, Ion C. Condurachi¹⁰⁸ și Aurel Golimas¹⁰⁹ reluînd problema raporturilor juridice dintre Moldova și Poarta otomană n-au putut aduce contribuții prea originale în materie de turcologie.

N. Ionga, după Istoria Imperiului otoman, a mai publicat o bogată serie de contribuții interesante și originale care privesc în special rela-

¹⁰² V. Török *történetirők*, I (Budapest 1893), p. 29—72.

¹⁰³ În: An. Ac. Rom. Mem., sec. I. 1915, p. 127—189.

¹⁰⁶ În rev. *Convorbiri Literare*, XLVIII (1914), p. 710—728.

¹⁰⁵ V. rev. *Arhiva Dobrogei* II (1919), p. 107—108.

¹⁰⁶ În rev. *Arhiva Dobrogei* II (1919), p. 213—260.

¹⁰⁷ V. Șotropa, *Tătarii în Valea Rodnei*, în: *Anuarul Inst. Cluj*, III (1924—1925); Virginie Vasiliu, *Les Tatars et la Moldavie au temps d'Etienne-le-Grand, prince de Moldavie*, în: *Rev. Historique du Sud-Est européen* VII (1931); Aurelian Sacerdotianu, *Marea invazie tătără și sud-estul european* (Buc. 1933, 91 p.); P. P. Panaitescu, *Mircea l'Ancien et les Tatares*, în: *Rev. Hist. du Sud-Est européen* XIX, 2 (Buc. 1942), p. 438—448, etc.

¹⁰⁸ *Soli și agenți ai domnilor Moldovei la Poartă în special în sec. XVII* (Buc. 1920, 70 p.).

¹⁰⁹ *Sensul închinării de la Vaslui a lui Petru Vodă Aron. Din legăturile de drept ale Moldovei cu Poarta otomană* (Iași, 1941, 8 p.); idem: *Despre capuchehăile Moldovei și Poruncile Porții către Moldova pînă la 1829*. Contribuție la cunoașterea raporturilor de drept dintre Moldova și Turci (Iași, 1943, 1 f. + 152 pl.) etc.

țiile osmanliilor cu popoarele europene sub diverse aspecte. Aici nu putem aminti decât: 1. *Rapports entre l'Etat des Osmanlis et les nations des Balkans* (în: *Revue internationale des Etudes Balkaniques*. I-ère année, tome II, Beograd 1935, p. 125—147); 2. *Les rapports entre le Hollande et l'Empire ottoman au XVII-e siècle et au commencement du XVIII-e siècle* (în: *Revue Hist. du Sud-Est européen* No. 10—12, 1937, p. 283—293); *Deux lettres grecques de sultan* (ibid. XVII (1940), p. 1—16) etc.

În altă ordine de idei amintim și de articolul lui Franz Babinger: *Originea și fazele dezvoltării istoriografiei otomane*¹¹⁰, care dă o privire în ansamblu asupra istoriografiei osmane, familiarizând pe cercetătorii români cu această problemă.

Contribuții mărunte dar interesante sînt în legătură cu așa zisele „raiele”¹¹¹, adică cetățile turcești și regiunile lor împrejurtoare¹¹². Mai importantă, printre acestea, este broșura lui Traian Birăescu: *Banatul sub turci* (Timișoara (1934), 52 p. + XII p.) care prezintă interes mai ales pentru evoluția etnografică a Banatului. Sînt și alte contribuții mărunte de ordin sigiliografic și numismatic¹¹³.

Cunoscuta cercetătoare M. M. Alexandrescu-Dersca, sub îndrumarea lui N. Iorga, a susținut teza de doctorat: *La Campagne de Timur en Anatolie (1402)*¹¹⁴. Pe baza unui număr bogat și variat de izvoare, autoarea prezintă într-o formă critică, dramatica luptă de la Ankara. Pe cît este de elogioasă critica cercetătorilor români asupra acestei lucrări¹¹⁵, pe atît de negativă este recenzia orientalistului dr. Halil Inalcik, care arată în concluzie că M. M. Alexandrescu-Dersca nu prea a adus lumină nouă în această problemă¹¹⁶. Amintim că bătălia de la Ankara a tentat și pe alți cercetători care însă nu au adus un aport serios în ceea ce privește participarea unor contingente românești¹¹⁷.

În această ordine de idei merită să menționăm și editarea unui manuscris turcesc, în versuri, care tratează Viața (*menakibname*) șecului

¹¹⁰ V. *Revista Fundațiilor*.. V (1938, apr.), p. 94—108.

¹¹¹ Termenul *raia* înseamnă „marea masă țărănească” indiferent de religie și nu ceea ce se crede în istoriografia română (Cetate etc.).

¹¹² Mihail Popescu, *Cetățile turcești din prejurul Principatelor Române*. (Craiova, 1927, 12 p.); idem, *Venirile raialei Hotinului în timpul stăpînirii turcești* (Buc. 1930, 11 p.); idem, *Raiaua Turnul* (Buc. 1931, 31 p.); Radu I. Perianu, *Raiaua Turnu...*, în: *Rev. Ist. Rom.* XIII, 2, p. 52—60; idem, *Raiaua Brăilei*, în: *Rev. Ist. Rom.* XV, 1, p. 335—342; N. Iorga: *Viața socială a Brăilei sub Turci* (Buc. 1939, 7 p.); Ilie Corfus, *Hotarul raialei Brăila*, în: *Rev. Ist. Rom.* XV, 1, p. 335—342.

¹¹³ Emil Vîrtosu, *Sigiliu romînesci cu legenda în limba turcească veacul XVII—XIX* (Buc. 1943, 16 p. + 1 pl.). (Extras din rev. *Hrisovul* II, 1942); Const. Moisil, *Licităție de Sigiliu domnesci*, în: *Revista Arhivelor* V, 1 (1942), p. 209—212; C. Banaru, *Cu privire la numismatica levantină*, în: *Bul. Soc. Numis. Rom.* XVIII (1923), p. 21—25; C. I. Karadja, *Un episod din istoria numismaticii levantine*, ibid., p. 48—50; Gr. Avakhian, *Trei monete ale regilor armeni găsite la Catatea Albă*, ibid. XIX (1924), p. 10—14; Matei G. Nicolau, *Monete de aramă a Califului Ennassir Liddin* (1193), ibid. XX (1925).

¹¹⁴ Buc. 1942, VIII + 180 p. (Publicațiile Institutului de Turcologie I. Universitatea Mihăileană din Iași).

¹¹⁵ Numai recenzia lui M. Berza poate fi luată în considerație (v. *Revue Historique du Sud-Est XXII* (1945), p. 325—327).

¹¹⁶ V. *Revista Societății de istorie turcă Belleten TTK* XI, 42 (1947), p. 341—345.

¹¹⁷ Aurel Decei, *A participat Mircea cel Bătrîn la bătălia de la Ankara?*, în: *Rev. Ist. Rom.* VII, fasc. III—IV (1937), p. 339—357 și N. Beldiceanu Nicoară-Nădejde, *Les Roumains ont ils participe à la bataille d'Ankara?* în rev. *Balkanica* VIII (1946), p. 145—153.

Bedred-Din Mahmud¹¹⁸, conducătorul și ideologul marilor răscoale țărănești (1417—1420) de pe vremea sultanului Mehmed I Celebi, care au zguduit din temelie imperiul otoman. Amintim că Bedr ed-Din a fost un timp și în Țara Românească, apoi răscoala sa fiind eșuată în Deliorman (N.E.-tul Bulgariei) a fost spânzurat de marii feudați otomani în piața târgului Seres (*Siröz*) din Macedonia¹¹⁹. Publicarea acestui manuscris în întregime¹²⁰ este un serios aport pentru cercetarea mișcărilor politice și sociale, îmbrăcate în haină religioasă, care au avut loc în cursul celor două decenii după bătălia de la Ankara, perioada cea mai întunecată din istoria imperiului feudal otoman. În același timp are o serie de date importante cu privire la penetrația turcească în Peninsula balcanică sub Murad I-ii.

Fiind încă student în istorie m-am ocupat cu problema Gagauzilor din punct de vedere istoric, lingvistic și etnografic. Din teza mea de licență în istorie: *Gagauzii în lumina istoriei* (oct. 1938) am publicat numai câteva fragmente, deoarece mi-am dat seama că nu aduc prea multe noutăți în această problemă spinoasă. Conștient de importanța materialelor orientale de la noi și ale instrumentelor de lucru pentru cercetarea lor am publicat după ultimul război următoarele: *Inventarul manuscriselor orientale din Biblioteca Academiei Române* (1946)¹²¹ și un studiu despre *Sultani și mari dregători otomani* (1947)¹²². Acesta din urmă cuprinde, pe lângă o schiță a istoriei Osmanliilor listele cronologice ale sultanilor, marilor viziri, marilor muftii (*şeyh ul-islami*), amiralilor (*kapudani paşa*) și magistraților militari (*kadi'asker*), precedate de cite un modest studiu asupra instituțiilor respective. Continuarea acestui studiu care cuprinde o altă serie de demnitari în frunte cu Reis efendii (cancelarii și miniștri de externe), a rămas sub tipar din cauza desliințării revistei *Hrisovul* (VIII). Cu sprijinul Direcțiunii Arhivelor Statului am publicat de curind: *Tabele sincronice*. Datele hegiriei și datele erei noastre. Cu o Introducere în cronologia musulmană (Buc., 1955, LXIII + 4 pl. + 330 p.). Pe lângă o privire în ansamblu asupra sistemelor cronologice orientale, lucrarea cuprinde o analiză a elementelor cronologiei musulmane și a modului de datare a izvoarelor otomane, care în fond nu este decit o teoretizare a tabelelor. Acestea din urmă cuprind I: *Tabele comparative ale erei lunare musulmane și ale erei noastre solare* (1/622-1420/2000) și II:

¹¹⁸ *Die Vita (Menakibname) des Scheich Bedr ed-Din Mahmud, gen. Ibn Qadi Samana* von Chalil b. Ismail b. Scheich Bedr ed-Din Mahmud. I. Teil Urtext... herausgegeben von Franz Babinger (1943, 124 p.). (Publicațiile Institutului de Turcologie, vol. II, partea I. Universitatea Mihăileană din Iași).

¹¹⁹ Fr. Babinger, *Scheich Bedr ed-Din, der Sohn des Richters von Simav*. Ein Beitrag zur geschichte des Sektenwesens im Altosmanischen Reich. (Berlin und Leipzig, 1921, 1 f. + 106 p., în rev. *Der Islam* XI și XII, 103—104); M. Fuat Köprülüzeade, *Bemerkungen zur Religion Geschichte im Kleinen Asiens*, în rev. M.O.G. (Wien, 1921—1922, p. 203—222; M. Şereffed-Din, *Şeyh Bedr ed-Din Simavna Kadisioglu* (Istanbul 1924, 89 p.); G. Ibrahimov, *Krestianskie Vosstaniwn v Turcii v XV—XVI*, în rev. *Vizantijskii Vremenic* VII (1953), p. 133—140.

¹²⁰ Un rezumat conștiincios v. la Şeref ed-Din, în rev.: *Türkyat mecmuasi* III (1933), p. 33—256 și un art. substanțial în *İslâm Asiklopedisi*, 16 cüz, p. 444—446 (1943).

¹²¹ V. An. Ac. Rom. Mem. sect. ist., s. III (1946), p. 17—51.

¹²² În revista *Hrisovul*, VII, 49—136.

¹²³ În broșura *Comunicări și Conferințe*. Anul acad. 1947—1948, Buc., p. 10—43 (Inst. de Studii Româno-Sovietic. Seria istorie-filologie).

Tabele pentru transformarea anilor financiari otomani in date ale erei noastre. Lucrarea se adresează în primul rând istoricilor, care întâmpină dificultăți în transformarea unor astfel de date calendaristice. Am mai publicat pe lângă articolul *Orientalistica în U.R.S.S.* o serie de recenzii asupra unor opere de orientalistă, apărute în Uniunea Sovietică¹²⁴. Acestea au avut drept scop popularizarea mărețelor realizări din marea țară a socialismului, care a creat tradiții sănătoase în toate domeniile orientalisticii.

Cu ocazia aniversării celor 500 de ani de la cucerirea Constantinopolului de turci sub Mahomed II (29 mai 1453), alături de alte popoare¹²⁵, și românii au analizat marile evenimente istorice, care s-au desfășurat pe la mijlocul veacului al XV-lea în sud-estul european. Așa de pildă M. Șesan a scris: *La chute de Constantinople et les peuples orthodoxes* (în: *Byzantinoslavica XIV.* Prague, 1953, p. 271—282), iar T. M. Popescu: *Cinci sute de ani de la căderea Constantinopolului sub Turci* (1453—1953) (în: rev. *Ortodoxia* 3. (Buc. 1953), p. 381—437. Remarcăm că ambii cercetători n-au ținut seamă de informațiile izvoarelor otomane, ci s-a limitat la știri europene. Este surprinzător însă că medievistii români nu au scris nimic cu ocazia acestui mare eveniment, ceea ce s-a făcut în U.R.S.S. și în țările de democrație populară (V. Vizantiskii *Sbornik* VII, 1953, p. 3—8, 9—31, 93—121; *Voprosi Istorii* nr. 7, 1953, p. 102—120. *Bizantinoslavica IV*, 1953, p. 130—157). În această ordine semnalăm și articolul lui Eugen Stănescu, *Le coup d'état nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'asservissement de la Moldavie par l'empire ottoman* (în: *Nouvelles études d'Histoire* (Ed. Ac. R.P.R. Buc. 1955, p. 241—264) în care autorul a folosit câteva cronici turcești.

Ca încheiere mai amintim că în diverse lucrări cu privire la istoria României sînt numeroase capitole care privesc raporturile turco-române. De asemenea în vechile reviste istorice, în special în *Bulletin... și Revue historique du Sud-Est européen* (1914—1947) au fost publicate de N. Iorga și colaboratorii săi un număr mare de articole, studii, recenzii și

¹²⁴ În: *Analele romîno-sovietice* (1948—1952), *Studii și Cercetări de istorie medie* (1954), rev. *Studii* (1955) etc.

¹²⁵ N. Iorga: K. Süssheim, *der Zusammenbruch des Türkischen Reiches in Europäischen* (1914); în *Bullet. Inst. S-E européen* I, 11, p. 256—261; idem, dr. P. Obrechkov, *Quelques documents sur Pasvantoglu et Sopronius de Vratza* (1800—1812), Sofia 1914, în: *Bullet. Inst S-E II*, 8—9 (1914), p. 185; idem, N. A. Gibbons, *The foundation of the Ottoman Empire, a history of the Osmanlis up to the death of Bayezid I* (1300—1403), Oxford 1916, în: *Bullet. Inst S-E, III*, 1—2 (1916), p. 1—16; Silviu Dragomir, *Recueil des documents turco-magyars* (1533—1789), traduction en hongrois par Em. Karacson (Budapest, 1914), în: *Bullet. Inst S-E VII*, 7—9 (1920), p. 43—45; N. Iorga, *Du nouveau sur la campagne turque de Jean Hunyadi en 1448*, în: *Rev. Hist. S-E III*, 1—3 (1926), p. 13—27; idem, *Quelques pièces vénitiennes concernant l'Orient au XIV-e siècle*, în: *Rev. Hist. S-E XX* (1934), p. 150—151, idem, *Une nouvelle source sur les Campagnes de Mahomet II contre Etienne-le-Grand, prince de Moldavie*, în: *Rev. hist. S-E XI* (1934), p. 341—342; idem, *Trois voyageurs en Orient de 1841 à 1921*, în *Rev. hist. du S-E XI* (1934), p. 103—127; idem, *Bătălia din 1423 a lui Dan Vodă contra Turcilor*, în: *Rev. Istorică*, XXII (1936), p. 112; idem, *Un izvor cu privire la războiul turco-polon din 1673*, în *Rev. Ist. XXII* (1936), p. 299—300; idem, *Știri noi despre Pasvantoglu și relațiile lui cu noi*, în: *Rev. Ist. XXII* (1936), p. 205—211; idem, *Un discours jacobin à la Sublime Porte...* în: *Rev. hist. S-E XVII* (1940), p. 228—230; idem, *Une liure d'interprétation de la Turquie*, *Rev. hist. S-E XVII* (1940), p. 224—228; idem, *Un livre du père d'André Chénier sur l'Empire Ottoman*, în: *Rev. hist. S-E XVII* (1940), p. 7—16, etc.

note bibliografice în legătură cu diverse probleme orientale¹²⁵. Acestea însă, de altfel ca și majoritatea lucrărilor mai sus amintite, fiind bazate numai pe informații europene despre orient sînt unilaterale și lipsite de originalitate.

Mai mult un caracter etnografic decît istoric are contribuția lui Gh. Popescu-Ciocănel: *La population musulmane de la Roumanie*, în: *Revue du Monde Musulmane I* (1906), p. 183—201. Informațiile despre Gagauzi, care nu sînt musulmani, deși au fost folosite de orientalistul Th. Menzel¹²⁶, nu corespund realității. De asemenea, este plină de greșeli broșura sa *Gagauzii* (Buc. 1912). Se prezintă mult mai bine articolul lui Ștefan Georgescu: *Gagauzii și originea lor* (1913)¹²⁷, care atribuie acestei vechi populații turcești o origine peceneagă și cumană. Un foarte scurt articol are și profesorul Gh. Năstase: *Despre Gagauzi*¹²⁸ din care este de reținut faptul că în comuna Tupilați (Huși) se găsește o astfel de populație. În altă ordine de idei amintim și de „Hotarul lui Halil pașa și cele două ceasuri” (1953, 30 p.) în care Gh. Năstase schițează o problemă interesantă de geografie istorică și politică moldovenească. Revenind la problema de mai sus subliniem activitatea orientalistică a preotului Mihail Ceachir (m. 1938) care a cercetat viața gagauzilor sub diverse aspecte, publicînd o serie de articole, studii și traduceri în limba acestora¹²⁹. De asemenea, semnalăm traducerea unui studiu interesant de G. D. Balascefi: *Impăratul Mihail VIII Paleologul și statul oguzilor pe țărmul Mării Negre* (Iași, 1940) și a primei părți din cartea lui Athanasie Manoff: *Originea Gagauzilor* (Buc. „Universul” 1940) de N. Batzaria. Acesta din urmă a mai tradus și a scris unele lucrări în legătură cu Turcia¹³⁰. Amintim printre acestea *Din lumea islamului sau Turcia junilor turci* în care ca martor ocular vorbește de revoluția junilor turci din 1908.

În ceea ce privește originea Gagauzilor, cu toate unele contribuții serioase aduse de cercetătorii de mai sus, este o problemă foarte spinoasă, deoarece izvoarele istorice pînă la Catagrafia rusă... (1917) nu menționează un astfel de popor. În schimb limba lor care este un organism viu putea fi cercetată mai bine¹³¹.

Prezența multor cuvinte de origine turco-orientală în vechile noastre texte istorice și literare, precum și în literatura populară românească care împiedicau adeseori înțelegerea acestora, a necesitat cercetarea

¹²⁶ V. art. *Gagauzes*, în: *Encyclopédie de l'Islam II* (1927), p. 134—135.

¹²⁷ În revista: *Viața Românească*, An. VIII, vol. XXIV (1915), p. 366—377.

¹²⁸ V. Revista Soc. de Geografie „D. Cantemir”, Iași, 1934.

¹²⁹ *V Besarabiali Gagauzlarin Istoriasi* (1934); *Istoria Gagauzilor* (1934); *Chahcheat* (Adevărul f. a.); *Dua chitabi Gagauzlar icin* (Carte de rugăciune pentru Gagauzi 1935); *Psaltirea* (în limba gagauză) etc.

¹³⁰ N. Batzaria: *Spovedanie de cadine*. Nuvele din viața turcească (Buc. 1921, 215 p.); *Omul întors din rai* (Buc. f.a., 12 p.), în Biblioteca pop. „Răsăritul” nos. 9—12; *Prima turcoaică* (Buc. f.a., 78 p.); idem, *Turcoaicele* (Iași, 1921); *În închisorile turcești* (Brăila, f.a.); *Sărmana Leila*, roman (1925); *Din lumea islamului* (Buc. f.a.); Halid Ziya, *Sclava neagră*, Trad. din turcă (Buc. f.a.); Tagore, *Pietrele flămînde* (trad. f.a.), etc.

¹³¹ Singura contribuție în problema dialectologiei gagauze ne-a lăsat turcologul polonez Tadeusz Kowalski (m. 1946): *Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du nord-est* (W. Krakowe, 1933, 28 p.).

influenței orientale asupra limbii române din punct de vedere lexical. Începînd de pe la mijlocului veacului trecut, primii noștri lingviști studiînd neologismele existente în limba romînă, au acordat o atenție cuvenită și cuvintelor turcești¹³². Unii s-au ocupat chiar direct cu acestea din urmă, însă numai din punct de vedere lexicografic. Printre aceștia merită să fie menționați G. Barițiu: *Cuvinte turcești* (în: *Transilvania* Nr. 3, 1873), P. Ispirescu și G. Polyzu, *Elemente turcești în limba romînă* (Buc. 1885), etc. Astfel de preocupări a avut și filologul T. Cipariu membru al Societății orientale germane, care ne-a lăsat o foarte interesantă colecție de manuscrise orientale, neinventariate pînă astăzi¹³³.

Primul care a întreprins o cercetare metodică și scrupuloasă asupra elementelor turco-orientale, mai ales din punct de vedere teoretic, a fost eruditul B. P. Hașdeu (1836—1907). Cu ocazia participării sale la Congresul VII al orientalștilor, ținut la Florența (1874) a început să studieze serios limba turcă. În comunicarea sa: *Sur les éléments turcs en roumain*, ținută la Congresul orientalștilor din Viena (2. oct. 1886), el relevă lacunele lucrărilor anterioare: „absența cronologiei și geografiei cuvintelor, de asemenea indicarea vicisitudinilor semantice și a circulației relative“.

Astfel de preocupări a avut și Theofil Löbel efendi, un bun cunoscător al limbei turcești. Studiul său: *Elemente turcesci, arăbesci și persane în limba romînă* (C-pole, 1894, XXII + 104 p.) ridică anumite obiecțiuni prin însăși titlul său, deoarece elementele arabo-persane au pătruns în limba veche romînă prin filiera otomană, ceea ce înseamnă deja o primă influență turcească. Autorul trebuia să țină seamă aici de faptul că românii n-au avut legături directe cu arabii și persii în decursul veacurilor.

Nici unul dintre filologii și lexicografii noștri care s-au ocupat cu influența orientală, nu poate fi comparați cu Lazăr ȘAINEANU (1859—1934) a cărui contribuție nu este depășită pînă astăzi. El a debutat în cariera filologică printr-un interesant studiu: *Elemente turcești în limba romînă* (Buc. 1885, 146 p.)¹³⁴. Acest studiu preliminar fiind revăzut și completat, timp de 15 ani, a devenit opera principală a lui L. Șăineanu: *Influența Orientală asupra limbii și culturii romîne* (Buc. 1900, 2 vol.). I. *Introducere* (4 + CCCXXXVI p.) cuprinde o interesantă teoretizare a influențelor orientale, încheindu-se cu traducerea *hatt-i șerifului* din 1802 într-o formă mai acceptabilă. Urmează: *Vocabularul* în care se dă în ordine alfabetică un mare număr de elemente turcești atestate în limba romînă. II, 1 (VIII + 406) cuprinde: *Vorbe populare* și II, 2 (VIII + 280 p.): *Vorbe istorice*. Deci, tratează influența orientală sub aspect istoric, filologic și lingvistic. Această

¹³² Ion Eliade Rădulescu: *Vocabular de vorbe străine în limba romînă, adică slavone, ungurești, turcești...* (Buc. 1847, XLXII + 50 p.). Al. Cihac, *Dictionnaire d'etymologie daco-roumaine* II. *Eléments slaves, magyars, turcsö gréco-moderne et albanais* (Francfort 1879, p. 5411—6431).

¹³³ Cîteva mențiuni despre această comoară de manuscrise orientale v. la prof. N. Comșa, *Manuscrisele Romînești din Biblioteca Centrală de la Blaj* (Blaj, 1944, p. 4): „cît privește manuscrisele orientale (ebraice, siriace, persane, arabe, turcești etc.) ele completează lista de cîteva sute...“. V. și Ghidul Blajului de Lazu (1923).

¹³⁴ *Extras din Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie* II (1885), vol. IV, p. 646—701 și vol. V, p. 135—238.

operă valoroasă a fost primită cu simpatie în străinătate¹³⁵. În România, din contră, nu a fost apreciată la justa sa valoare din cauza împrejurărilor politice și sociale de atunci¹³⁶. Pe marginea acestei lucrări Th. Löbel în: *Contribuții la stabilirea originii orientale a unor cuvinte românești*¹³⁷ a făcut unele rectificări și completări la cunoașterea elementelor orientale în limba română. Pe baza materialelor documentare apărute de la 1900 încoace și în lumina progreselor turcologice din ultimele decenii, *Influența orientală* a lui L. Șăineanu, așa de utilă cercetărilor istorice și lingvistice, poate fi îmbunătățită și completată.

Gh. Popescu-Ciocănel, diplomat în limbi orientale, merită de asemenea o mențiune pentru modesta sa contribuție: *Quelques mots roumains d'origine arabe, turque, persane et hébraïque* (Paris 1907, 49 p.). Unele dintre ipotezele etimologice trebuiesc primite cu rezervă fiind șubrede, care au fost subliniate cu ironie de recenzentul Th. Iordănescu¹³⁸.

Cunoscutul filolog prof. univ. V. Bogrea (1881—1926) este autorul unor contribuții scurte dar originale și interesante. Cea mai cunoscută, printre acestea, este intitulată: *Contribuții la studiul elementelor orientale din limba română*¹³⁹ în care aduce câteva rectificări serioase și o mică serie de completări operii lui L. Șăineanu. Unele ipoteze etimologice propuse de autor nu sînt suficient de convingătoare. De ex. patronimicul *Balmez* nu cred că vine din turcescul „bilmez” (prost, ignorant), ci din termenul italian „balimezzo” — tun de calibru mare — atestat și în izvoarele noastre¹⁴⁰, care probabil a pătruns la noi prin filiera otomană.

Gh. Iogu, fost interpret pentru limba turcă la Ministerul Afacerilor Externe, deși contează ca unul dintre cei mai buni cunoscători ai limbii otomane din Peninsula balcanică, totuși a publicat numai câteva articole mărunte. Unul dintre acestea este: *Remarques sur l'étymologie et la signification de quelques mots turcs* (Buc. 1929, 7 p.).

Desigur, mai există o serie de lucrări de filologie și lingvistică românească, care au și anumite capitole cu privire la influența turco-balcanică sub câteva aspecte. Așa de pildă ar fi sufixele românești de

¹³⁵ În legătură cu prima lucrare (1885) v. dr. I. Alexies, în: *Magyar Nyelvőr*, t. XIX (1890), p. 407—412, și *Studiile d-lui L. Șăineanu*, în rev. *Luceafărul* III (1904), p. 152 (trad.) V. și dr. H. Tiktin, în *Litteraturblatt für romanische und germanische Philologie*, Wien (1887), p. 468. *Primul vol. din Infl. Orient.* a apărut în formă prescurtată în limba franceză: *L'influence orientale sur la langue et la civilisation roumaines* (Paris, 1902, I, 78 p. și II, 32 p.). Gustav Weigand în rev. *Zeitschrift für romanische Philologie* XXVII, 1907, p. 227—228.

¹³⁶ Al. Brăescu de la Scurta, *Fantaziile uralo-altaice ale d-lui Lazăr Șăineanu*, în: *Arhiva Societății Științifice și Literare* XI (1900), p. 363—369; N. Iorga: *Studiile d-lui Șăineanu despre Influențele orientale asupra noastră*, în: *Noua Revistă Română* III, 229—237; I. Popovici, *Studiile d-lui L. Șăineanu despre Influențele orientale asupra limbii române* (Sibiu 1904, 25 p.), Raportul lui Gr. Tocilescu la Academie etc.

¹³⁷ Cu subtitlu: *Observațiuni relative la opera Influența orientală asupra limbii și culturii române* de L. Șăineanu în: *An. Ac. Rom.*, Mem. secț. lit. (1908), p. 225—263.

¹³⁸ V. O carte rară, în rev. *Convorbiri Literare* XL (1907), p. 430—434.

¹³⁹ Publicată în: *Daco-Romania* I (1920—1921), p. 272—290.

¹⁴⁰ V. Miron Costin, *Letopiseș I* I, 251 și Ion Neculce, *Cronica*, ed. Al. Procopovici I (1942), p. 70, nr. 139 (v. *Baliméz* la dr. H. Tiktin I (1903), p. 149.

origine turcă, pluralul substantivelor ¹⁴⁰, etc. Aici, însă, nu este cazul să insistăm asupra lor.

Strins legate de cercetările istorice și mai cu seamă de cele lingvistice sînt cele citeva contribuții, privind toponimia orientală în România. Primul, care a abordat o astfel de problemă, a fost B. P. Hașdeu. El a atras atenția asupra unor interesante urne toponimice ca *Teleorman*, dovedind totodată că este vorba de o formă comună: *Teli* „nebun” și *Orman* „pădure”, adică pădurea nebună, deasă, sălbatecă ¹⁴². În schimb etimologia propusă pentru *Argeș* pe care îl derivă din *Argiș*’ul armenesc, pare a fi artificială ¹⁴³. O contribuție mai serioasă aparține aceluiași Gh. Popescu-Ciocănel intitulată: *Influența orientală în toponimia românească*, care cuprinde nume de orașe, de sate, de riuri, etc. de de origine arabă, turcă, persană și tătară din Oltenia, Țara Românească, Moldova și mai cu seamă Dobrogea (Buc. 1909) ¹⁴⁴. Astfel de preocupări întîlnim și la Ilie Gherghel: *Cercetări privitoare la nomenclatura Comanilor* ¹⁴⁵. Un număr de elemente turcești vechi și foarte interesante în toponimia Moldovei ca *Birlad*, *Tecuciu*, *Vaslui*, *Covurlui*, *Galați*, *Bahlui*, etc. figurează și în opera filologului ieșan Al. Philipide (*Originea Românilor* II, 350—379), v. și G. Pascu, *Linguistique balkanique*, 1936, p. 13). Cu toponimia de origine cumană și turco-tătară s-a ocupat mai îndeaproape T. Hotnog ¹⁴⁶, N. Grămadă ¹⁴⁷, Const. I. Karadja ¹⁴⁸ și Pr. Mihail Ceachir ¹⁴⁹. Problema toponimiei cumane o reia N. Iorga în: *Revelații toponimice pentru istoria neștiută a Romînilor* ¹⁵⁰, care cuprinde, în parte, ultima sa viziune de istorie medievală românească, cu unele afirmații îndrăznețe. În lucrările academicianului Iorgu Iordan s-a acordat atenția cuvenită și toponimiei orientale ¹⁵¹. Aceste contribuții privite în ansamblu, în general, nu au o serioasă bază de documentare științifică. În sarcina viitoarelor cercetări cade rezolvarea multor probleme legate de toponimia orientală în R.P.R.

¹⁴¹ V. Al. Philipide, *Gramatica elementară a limbii romîne* (Iași, 1897); G. Pascu, *Sufixe romînești* (Buc. 1916, p. 58—63), etc.

¹⁴² *Oltenescile*. Patru conferințe (Craiova, 1884).

¹⁴³ V. *Riul Argeș, țirgul Argeș, Biserica Argeș*, în: *Revista Nouă* I, 4, (1889), p. 122—128; recenzat de Al. D. Xenopol în: *Arhiva Soc. Științifice și Literare* (Iași, 1891).

¹⁴⁴ În: *Buletinul Soc. Geografice XXXI* (Buc., 1912).

¹⁴⁵ În: *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie* XVI (1915—1922), p. 187—194 (v. *Dacoromania* III, 1070).

¹⁴⁶ *Numele tătăresc al Chiliei la sfîrșitul secolului al XV-lea*, în: *Rev. Ist. Rom.* (1938) 6 p. 242; *Numele topic de Bender...*, în: *Rev. Ist. Rom.* VIII (1938), p. 241—242. *Cîteva numiri topice de origine cumană* (Iași, 1934, 10 p.).

¹⁴⁷ *Ozolimna. Așezarea Ozolimnei. Originea numelui*, în rev. *Codrul Cosminului* II—III (1925—1926), p. 83—97.

¹⁴⁸ *Karadja nume peceneg în toponimia românească*, în: *Rev. Ist.* XXIX, 1—6, p. 87—92.

¹⁴⁹ *Denumiri turco-tătărești în toponimia Moldovei de Sud* (1934).

¹⁵⁰ În: *An. Ac. Rom. Mem. secț. ist. s. III* (Buc. 1941), p. 333 și urm. Recenzat de Gh. Ivănescu în: *Bulet. Filologic* IX (1942), p. 206 și urm., precum I. Donat, în *Arhivele Olteniei*.

¹⁵¹ *Numiri de localități romînești în Republica Populară Romînă* (Buc., 1952).

Unele necesități mai mult de ordin practic decît cel științific au contribuit la nașterea unor lucrări cu caracter didactic. Astfel, încă în secolul al XVIII-lea au fost scrise în țările românești cîteva manuale de conversații și vocabulare: turco-romîne, turco-franceze și romîno-greco-turcești, care se păstrează, în manuscrise, la Biblioteca Academiei Romîniei¹⁵². Subliniem că este de o deosebită importanță pentru studiul lexicografiei turco-orientale cele două dicționare ale lui Ienăchii Văcărescu: *Dicționar turco-român* (Ms. Bibl. Acad. R.P.R. 1393, f. 183 v — 285 r) și *Dicționar romîno turc* (Ibd. 1393, f. 9—189), ambele ignorate de vechile cencetări. Încă înainte de mijlocul veacului al XIX-lea, cunoscutul folclorist Anton Pann (1794—1854) a publicat un interesant manual de conversație intitulată *Dialog în trei limbi rusești, romînesci și turcești*, fiecare în idiomul lor (Buc. 1848, 100 p.), arătînd și originea arabă a unora dintre elementele turcești. Institutul Const. Petrescu a publicat un *Abecedar turco-romîn* (Rusciuk, 1874), care în realitate este o gramatică foarte elementară și nu ceea ce arată modestul ei titlu¹⁵³. Trei ani mai tîrziu, cu ocazia războiului pentru independență, a apărut un dicționar destul de complet și practic: *L'intérpète militaire en Orient, roumain, français, russe et turc* (Buc. 1877, 239 p.).

Lui Adam COTULA îi revine meritul unei opere interesante și originale *Gramatica limbii otomane* (C-pole, 1905, 238 p.). Deși are unele imprecizii și cîteva greșeli, totuși prin repartizarea logică a materialului lexicografic și gramatical poate fi folosită și astăzi cu succes. Felul în care sînt prezentate formele neregulate ale substantivelor arabe nu se întîlnesc nici în opera lui J. Deny¹⁵⁴, cea mai bună gramatică a limbii turcești.

Gh. Popescu-Ciocănel, ajutat de experiența sa pedagogică ca revizor și inspector al școlilor musulmane din Dobrogea a compus un mic *Dicționar turc-român* (Ploești, tip. „Democratul” 1910, 16 p.), care putea fi intitulat mai bine *Vocabular*, ceea ce și este în realitate. Un interes mult mai mare prezintă *Conducătorul conversațiilor în romînește și turcește* (Medgidia, tip. „Ișik” 1915, 128 p.), care poate fi considerat un bun manual de conversație turco-romînă și viceversa. În colaborare cu progresistul Dr. Ibrahim Themo a întocmit o serie de manuale pentru școlile turcești din Dobrogea (de ex. *Sonu elifba...* Buc. 1924, 80 p.), care însă sînt greoaie și depășesc nivelul elevilor. În această ordine menționăm și lucrarea lui N. Papahagi: *Gramatica limbii turcești* (Buc. 1934), în caractere latine, care este destul de slabă.

Din seria didactică fac parte și foarte modestele contribuții ale lui Ștefan Luscov¹⁵⁵ și Mustafa Abdurrahman¹⁵⁶, care pe vremea războiului balcanic au publicat cîte un mic vocabular turc-romîn, conținînd numai cuvinte foarte uzuale. De un interes teoretic și lexicografic prezintă

¹⁵² La Serv. msse-doc. al Bibl. Acad. R.P.R. nr. 1785, f. 87—88; 1787, f. 115—128 etc. V. și N. Iorga, *Dialogues franco-turco-italiens en 1789*. Bernardino Pisanola, în: *Rev. hist. S-E XV* (1938), p. 226—227.

¹⁵³ V. N. Cartoian, în: *Arhiva Dobrogei II* (1919), p. 73—76.

¹⁵⁴ *Grammaire de la langue Turquie*. Dialecte Osmali (Paris 1921, XXX + 1216 p.).

¹⁵⁵ *Vocabular în limbile romînă, franceză, germană, turcă, greacă și bulgară* (Buc. 1913, 32 p.).

¹⁵⁶ *Dicționar romîn-turc* (Buc. 1913, 11 p.).

înregistrarea celor 1192 de elemente turcești în limba macedo-romină de G. Pascu (v. *Dictionnaire étymologique macédo-roumain* I, ... și mai cu seamă II, ... Iași 1925). O mențiune deosebită merită și încercarea lui Mihail Ceachir intitulat: *Dicționar gagauzo (turco)-romin* (1938, 132 p.) care, în fond, nu este decât o prelucrare a vocabularului gagauz al folcloristului și etnografului rus V. Moșkov¹⁵⁷.

În încheiere la această problemă trebuie să subliniem cele mai sus arătate nu sînt decît vocabulare turco-romine. Un adevărat *Dicționar turco-romin*, așa de util cercetărilor istorico-lingvistice și minorității turco-tătare din Dobrogea, lipsește în literatura noastră didactică și științifică. Intocmirea unei astfel de lucrări utile cade în sarcina Institutului de Lingvistică al Academiei R.P.R. (București).

În țările românești au fost preocupări serioase pentru cărțile populare de origine orientală și pentru folclorul turco-tătăresc, începînd chiar din secolul al XVII-lea. Astfel învățatul boier Udriște Năsturel (c. 1600—1658) a tradus, după un text slavon, cunoscutul roman indian: *Varlaam și Ioasaf* (1648)¹⁵⁸, care are la bază o veche tradiție despre Budha. Chiar mai înainte, poate încă pe la finele veacului al XVI-lea, circula în literatura romină veche povestea lui *Archiri și Anadam*¹⁵⁹, una dintre cele mai interesante povestiri orientale, ajunsă în țările românești prin literatura slavă de sud. În secolul al XVII-lea a pătruns în nodul Dunărei cunoscutul roman indian *Sindipa* (*Syndipname*)¹⁶⁰, trecută prin filiera arabo-persană într-o traducere grecească încă în sec. XI-lea. Această poveste a celor șapte înțelepți, a fost narată și de maestrul M. Sadoveanu în *Divanul persian* ().

Nici una din cărțile populare, de origine orientală, nu s-a bucurat de o răspîndire așa de mare ca minunata colecție de povești arabe, cu fond indian și persan, numite *Halima* sau „O mie și una de nopți”. Merită să reproducem cîteva rînduri ale profesorului N. Cartoian: „*Halima* este una din cele mai frumoase colecții de povești pe care răsăritul musulman, culegînd-o de la popoarele Asiei, a transmis-o literaturilor europene. E un ciclu de basme fermecătoare, în care, în lumina miraculosului oriental, apare lumea împăraților din India și Persia, a Sultanilor din Cașmir și a califilor din Bagdad, cu palate aurii, cu viziri și derviși, cu haremuri și eunuci, cu hogi și moschee, cu lampa fermecată a lui Aladin și atîtea alte minunății”¹⁶¹. Se știe că aceste povești au pătruns în Europa înainte de mijlocul secolului al XVIII-lea prin traducерile orientaliștilor francezi A. Galand (1646—1715)¹⁶² și Pétis

¹⁵⁷ *Образцы народной литературы тюркских племен* (Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme X, 1904, p. 3—114).

¹⁵⁸ Publicată pentru prima oară de generalul P. V. Năsturel (Buc. 1904, 300 p.); v. și N. Cartoian: *Cărțile populare în literatura românească* I (1929), p. 232—250.

¹⁵⁹ Anton Pann, *Învățățul sau înțeleptul Archirie cu nepotul său Anadan* (Buc. 1850, 38 p.); dr. M. Gaster a publicat o versiune românească după ms. nr. 1784 (Bibl. Acad.), în: *Journal of the Royal Asiatic Society* (1900, p. 301—319; v. N. Cartoian, op. cit. p. 251—262).

¹⁶⁰ Versiunea românească cea mai veche este din 1707 (v. Ms. copie nr. 1436, în Bibl. Acad. R.P.R.); pentru amănunte și completări v. N. Cartoian, op. cit., p. 288—299.

¹⁶¹ V. Cartoian, *Halima*, op. cit. II (1939), p. 137.

¹⁶² *Les Mille et une nuits, contes arabes, traduits en français par...* (Paris, 1704—1717, 12 vol.).

de la Croix¹⁶³. Incepînd din a doua jumătate a acestui veac, ele pătrunseseră și în țările românești, prin filiera venețiană¹⁶⁴. Prima versiune românească se datorește călugărului Rafail de la mănăstirea Hurezu (1782)¹⁶⁵. Pînă acum deși au apărut cîteva ediții mereu îmbunătățite¹⁶⁶, totuși nici una nu este bazată pe originalul arab, ci pe defectuoasele traduceri apusene. Ar fi de dorit o nouă ediție românească bazată pe splendida ediție a marelui arabist sovietic Iulii Ignatievici Gacikovskii (m. 1951)¹⁶⁷.

Incepînd de pe la mijlocul veacului al XIX-lea se observa un interes special pentru literatura populară și folclorul turcesc. Aceasta se observă mai ales în opera lui Anton Pann, care fiind originar din Sliven, avea anumite cunoștințe de limbă și literatură populară turcească. O dovadă evidentă în acest sens constituie *Povestea Vorbei*¹⁶⁸, unde o întreagă serie de povestiri sînt cu subiecte pur turcești. Acest lucru se observă și în *Povestea arabică* care, după cum își arată titlul, este tot de proveniență orientală. Fondul acestor povestiri, axate pe teme orientale, Anton Pann le-a avut încă din copilărie, deoarece circulau în viu grai în toată Rumelia. Marele merit al lui Anton Pann este acela că a fost primul, în Europa, care a versificat: *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hoge*a (1853). Pentru această cărticică foarte interesantă, care conține o colecție minunată de anecdote, privind acest erou comic al literaturilor orientale, autorul a avut, desigur, la îndemînă prima carte populară turcească, tipărită la Istanbul, în 1837, sub titlul: *Letaif-i Nasr ed-Din Hodja*¹⁶⁹, adică „Anecdotele lui Nasratin Hoge” (în caracter arabe). Faptul că această primă ediție românească a fost urmată de încă vre-o zece ediții, pînă acum, ne arată anecdotele... că s-au bucurat de o mare circulație la noi.

L. Săineanu s-a ocupat și cu literatura populară turcă, publicînd *Nastratin Hoge*a, în: *Noua Revistă Romînă* (1899, nr. 9). De asemenea,

¹⁶³ *Les Mille et un jour, contes persans*, traduits en français par... (Paris, 1710, 5 vol.).

¹⁶⁴ V. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-huitième siècle* I, Paris, 1918, p. 470.

¹⁶⁵ Gherasim Gorjan, *Halima sau povestiri mitologicești arăbești*. Tom. I—IV (f. 1, 1835—1836, ed. II-a Buc. 1857”; Ion Barac, *O mie și una de nopți*, Istoria arăbești sau Halima, întîiași dată tradusă din nemțește, vol. I—VIII (Brașov, 1836—1840); dr. M. Gaster, în *Chrestomafia romînă...* (Buc.-Leipzig, 1891); I. Ralet, *Halima, Povestiri traduse* după A. Galland (Buc. 1894); Emil Gîrleanu a tradus opt nopți, în: *Biblioteca românească Enciclopedică* nr. 7—8 (Buc. 1908); Anton Marcu, *Halima sau povestiri din O mie și una de nopți*, traducere din limba germană (Buc. f. a.); are o traducere și dr. Andrei Antalfy. Liviu Rebreanu: *O mie și una de nopți*, operă completă... (41 nopți) (Buc. I); M. Saidoveanu, *Povestiri din Halima* (1936).

¹⁶⁶ *Aravicesc Mythologicon...* (Brașov 1782, 3 vol. și *Arabicon Mythologicon*. Povestiri mitologice arăbești sau Halima, a lui Rafail, igumenul Hurezului (10 august 1783).

¹⁶⁷ *Tisceai i odnoi noci* (Leile-i Leil ve elf). Ed. Academica, 1936—1940.

¹⁶⁸ *Proverburile sau Povestea Vorbei*. Culese de Anton Pann (Buc., 1853, 168 p.). *Povestea vorbeii*, ed. II-a completată și ilustrată. Cu o Introducere de dr. M. Gaster (Craiova, 1943).

¹⁶⁹ Cuprinde numai 125 de proverbe. Cel mai vechi manuscris (Leyden, nr. 2715), care în 1625 se găsea deja în mîinile unui European nu avea decît 76 de anecdote (v. art. *Nasr al-Din* de Fehim Bajraktarevic în *Encl. Isl.* t. III, 936—938).

a publicat: *Jocul păpușilor și raporturile sale cu ȧarsa Karagöz* (Buc. 1900) studiu, care a fost apreciat în străinătate la justa va valoare ¹⁷⁰.

N. Iorga s-a ocupat de asemenea și cu literatura populară turcească, traducind o frumoasă colecție de *Zicale turcești* (1909), în seria „Întelepciunea popoarelor” ¹⁷¹. Preocupări serioase a avut și Ion Pentz, care într-un articol *Folclorul și poporul turcesc* (în: *Viața Românească*, 1913) trece în revistă o serie de probleme de ordin teoretic.

Învățătorul Ion Dumitrescu a publicat o frumoasă colecție de folclor tătăresc și turcesc din satul Perveli (Dobrogea) ¹⁷², care însă este lipsită de o bază teoretică. Același lucru se poate spune și de alte producții populare ale popoarelor orientale publicate în diverse reviste.

Se poate vorbi de o contribuție românească nu numai în turcologie, ci și în alte domenii ale orientalisticii ca *semitologia* (arabistica și ebraistica), *indologia*, *iranologia* și *armenistica*, bineînțeles în proporții mult mai modeste.

Înainte de a schița activitatea orientaliștilor noștri în *semitologie* adică în arabistică și ebraistică, amintim că Antim Ivirianul (m. 1716) a înființat la Snagov, pe la sfârșitul veacului al XVII-lea, prima tiparniță în caractere georgiene. Datorită activității tipografice a lui Antim în Țara Românească și a ucenicului său Mihail Istvanovici în Georgia care au tipărit o serie de cărți în caractere georgiene ¹⁷³, au fost puse bazele relațiilor culturale între Principatele românești și regatul Georgiei, relații care luaseră o mare amploare cu timpul ¹⁷⁴.

Un alt merit al lui Antim a fost întemeierea, pe la 1700, și a unei tipografii cu caractere arabe. Cu ajutorul patriarhului Antiohiei Athanasie al IV-lea Dabbas, oaspete în curtea lui Constantin Brincoveanu, au fost imprimate în Țara Românească două cărți de rit bisericesc, în greacă și în arabă, un *Liturghier* (Snagov, 1701) și un *Ceaslov* (Buc. 1702) ¹⁷⁵. Este reținut că acestea anticipează aproape cu trei decenii introducerea tiparului arab în Turcia de renegatul transilvănean Ibrahim Muteferrika ¹⁷⁶.

¹⁷⁰ A fost utilizat de orientalistul Georg Jakob, în: *Das türkischen Schattentheater* (1910), trad. și în germană de Ig. Kunos, în *Revue orientale pour les études ouralo-altaïques* (Budapest, 1900).

¹⁷¹ J. A. Decourdemanche, *Mille et un proverbes turcs, recueillis, traduit et mis en ordre* (Paris 1878, VII + 122 p.).

¹⁷² I. Dumitrescu: *Insemnări despre Țătarii din satul Pervelia* (com. Tatlıgeac), în revista *Analele Dobrogei* I, 1 (1920), p. 154—157; ibid. II, 3 (1921), p. 115—128 etc.

V. N. Cartojan, în: *Rev. hist. S-E XV* (1938).

¹⁷³ *Evangelhie în georgiană*, tipărită de Mihail Istvanovici (Tiflis 1709) (v. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibl. Rom. Veche* I, 543—547 sub nr. 157); *Carte de rugăciuni...* (Tiflis, 1710) (v. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibl. Rom. Veche* I. 483—484, sub nr. 161); *Eeroul în Blana de Tigru* de poetul Șota Rusta-Veli (Tiflis, 1713), etc.

¹⁷⁴ V. art. *Legăturile Țărilor Românești cu Georgia* (Antim Ivireanu), în *rev. Studii...* IV/4 (1951), p. 131—163.

¹⁷⁵ V. C. E. (erbiceanu), *Prefețe de la liturghierul elino-arab*, scrise de Athanasie, fostul patriarh al Alexandriei, în *rev. Biserica Ortodoxă Română* (= abr BOR), IX (1889); I. Bianu și N. Hodoș, *Bibl. Rom. Veche* I, p. 423—433, sub nr. 130).

¹⁷⁶ V. art. Ibrahim Muteferrika, în *Encl. Isl.* III (1936), p. 831 și mai cu seamă *Encl. Isl.* II (1927), p. 465—466; despre introducerea tiparului în Turcia v. Fr. Babinger, *Stambuler Buchwesen in XVIII Jahrhundert* (Leipzig 1931) și Selim Nuzhet Gerçek, *Türk matbacılığı* I (Imprimeria turcească (Istanbul, 1939), etc.

Athanasie IV Dabbas și după plecarea sa din Țara Românească (1706), imprimând cu ajutorul acestei tiparnițe de origine românească o serie de cărți pentru orientul musulman¹⁷⁷. Apoi, Abdullah Zakher (1648—1728), noul ei director, a schimbat destinația acestei tipografii românești, punând-o în slujba catolicilor din orientul musulman.

Mai târziu, sub domnia lui Constantin Mavrocordat în Moldova, patriarhul Silvestru al Antiohiei (1696—1766) a desfășurat în țările românești, mai cu seamă între anii 1745—1747, o bogată activitate culturală și religioasă, tipărind o serie de cărți arabe destinate pentru Orient¹⁷⁸.

Cercetările ulterioare, cu privire la tipăriturile românești pentru arabi, au subliniat importanța lor pentru relațiile culturale dintre țările românești și orientul musulman¹⁷⁹. Cea mai serioasă dintre acestea, este, desigur, contribuția adusă de profesorul Dan Simonescu în colaborare cu arabilul Emil Muracade, printr-o broșură foarte interesantă: *Tipar românesc pentru Arabi în secolul al XVIII-lea* (Buc. 1939, 39 p.).

Tot în această ordine de idei amintim că în veacul al XVIII-lea (1701 și 1768) au fost imprimate în Țara Românească și cărți în limba turcească, dar cu caractere grecești¹⁸⁰. Importanța lor din punctul de vedere al relațiilor culturale cu Orientul, de asemenea a fost semnalată¹⁸¹.

În ceea ce privește tiparul armenesc și ebraic, la noi, au fost introduse mai târziu, înainte de mijlocul veacului al XIX-lea (1830—1840). Nu este cazul să insistăm, aici, asupra acestor tipărituri orientale, deoarece au prea puțină legătură cu cultura românească.

Revenind la cercetările arabistice amintim că primele traduceri românești din interesanta călătorie a patriarhului Macarie de la Alep la Moscova, prin Moldavia și Țara Românească (1652—1659)¹⁸², au

¹⁷⁷ *Psaltirea arabo-elenă* (Alep., 1706), *Penticostarion* (Alep., 1739), etc. (v. Bianu și D. Simonescu, în *Bibl. Rom. Veche* IV (1944), p. 33—34, sub nr. 41 și p. 38—40, sub nr. 47).

¹⁷⁸ *Cartea arbitru adevărului și dreptății*. Traducere în limba arabă de Silvestru (Iași, 1746); Eustatie Argentis, *Manual contra înfalibilității papei*, traducere în arabă de... Iași, 1746 (v. I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibl. Rom. Veche* IV, p. 66—67).

¹⁷⁹ Al. Papadopolu-Calimachi, *Un episod din istoria tipografiei în România* în: *An. Ac. Rom. mem. Secț. ist., s. III, t. XVII* (1895—1896), p. 147 și urm.; Issa Al. Mualluf, *Tipografia arabă a României ortodoxe*, în: *rev. al. Numa* III (1911), p. 44—56; Pr. Radu Vasile, *Mănăstirea Sf. Spiridon și patriarhul Silvestru al Antiohiei*, în: *Rev. Ist. Rom.*, III (1933), p. 11—33; Th. Holban, *Tipografii și cărți armenesti (adică arabe) în Țările Românești*, în: *Arhiva nr. 43*, (Iași, 1936), p. 111 și urm.; Aurel Decei, *Din tipăriturile orientale la București în secolul al XVIII*, în: *Rev. Ist. Rom.* XV (1945).

¹⁸⁰ *Proschintarul Ierusalimului și a toată Palestina* (Buc., 1701), tipărită de Serraphim al Psidiei (V. I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibl. Rom. Veche*, IV, 1944, p. 28, sub nr. 34).

¹⁸¹ Const. C. Giurescu, *Primele cărți turcești imprimate la București* (Livres turcs imprimées a Bucarest) (1701 și 1768) în: *Rev. Ist. Rom.*, vol. XV, fasc. III (1946), 12 p.

¹⁸² M. Kogălniceanu, *Călătoriile Arabului patriarch Macarie de la Alep la Moscova*, în *rev. Arhiva Românească* I, (Iași, 1845), p. 187—221; Const. Negruzzi, *Călătoriile arabilui Patriarch Macarie de la Alep la Moscova prin Moldova și Țara Românească*, în: *Arhiva Românească*, II (1865), p. 146—164; Bogdan P. Hașdeu, *Călătoriile archidiaconului Paul de Alep și Țara Românească*, în: *Arhiva Istorică a României*, I, (Buc. 1865), p. 59—111; *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române, 1653—1659* de Emilia Cioranu (Buc., 1900, VI + 270 p.); Un fragment a tradus mai înainte și N. Iorga în *An. Ac. Rom. Mem., secț. ist., s. III, t. XX și XXI*.

fost făcute după traduceri străine, în special după orientalistul F. C. Belfour¹⁸³. Primul care a ținut seama de textul original a fost cunoscutul semitolog dr. M. Gaster în: *Descrierea bisericii Trei Ierarhi din Iași de Paul Aleppo, traducțiune din arăbește, cu o tabelă litografiată* (1883)¹⁸⁴, un fragment foarte interesant tocmai la care renunțase F. C. Belfour din cauza unor dificultăți de limbă.

Gh. Popescu-Ciocănel a fabricat, după textul arab, o versiune românească aproape completă: *Călătoriile patriarhului Macarie în Valahia, Moldova, Țara Cazacilor și Moscova între anii 1652—1659* (1909)¹⁸⁵ și alta franceză după manustrisele arabe (Nos. 805—808) din British Museum Ambele sînt destul de defectuoase fiind bazate mai mult pe traduceri ale lui F. C. Belfour și Emilia Gioranu, decît pe originalul arab. De fapt cea mai bună traducere aparține cunoscutului arabist dr. Vasile Radu, fost profesor universitar, *Voyage du patriarche Macarie d'Antioche, avec text arabe et traduction française...* (Paris, 1930)¹⁸⁶. Autorul, care a dat dovadă și în alte lucrări că este un mare arabist și ebraist¹⁸⁷, fiind surprins de moarte (1943) nu a putut da o traducere integrală, lipsind tocmai partea care ne interesează mai mult. Unele completări se pot face și din excelențele traduceri și studii ale marelui I. I. Crăciunovschi¹⁸⁸.

Interesanta călătorie a lui Macarie, descrisă de însoțitorul său arhidiaconul Paul de Alep, merită o traducere integrală și de o calitate mult mai bună, deoarece ne dă posibilitate să cunoaștem obiceiurile poporului român și ale curților lui Vasile Lupu și Matei Basarab. În același timp, aici, se descriu, adesea cu un lux de amănunte, evenimintele contemporane, localitățile, obiceiurile și moravurile locuitorilor, arhitectura și pictura clădirilor ș.a.m.d.¹⁸⁹.

În această ordine de idei merită să menționăm interesanta broșură a lui George Basturescu: *Cifrele arabe. Istoricul și originea lor. Armonia lor filosofică* (Buc. 1901, 30 p.), foarte puțin cunoscută la noi.

O importanță deosebită merită opera fostului conferențiar univ. dr. Silvestru Octavian Isopescu: *Coranul*, traducere după originalul arab (Cernăuți 1912, 538 p.). În partea introductivă, autorul face analiza critică a unor opere străine, fără să știe că a avut două veacuri mai înainte un ilustru predecesor în D. Cantemir, care a lăsat lucrări de o mare profunzime în legătură cu Coranul. Urmează o sumară descriere geografică a Arabiei, precum și situația ei politică, etnografică, socială și religioasă pînă la apariția lui Muhammed. De aici, se poate face o idee sumară asupra condițiilor istorice în care a apărut islamul în vechea Arabie. În ceea ce privește traducerea românească a Coranului

¹⁸³ *The Travels of Macarius, Patriarch of Antiochia* (London, 1836), 2 vol.

¹⁸⁴ În *Revista de Istorie, Arheologie și Filologie*, Dir. Dr. Tocilescu, I, (Buc., 1883), p. 415—417.

¹⁸⁵ *V. Buletinul Soc. Geografice*. An. XXIX, t. I, 2 (Buc., 7909, 73 p.).

¹⁸⁶ Ed. Firmin Didot, în: *Patrologia Orientalis*.

¹⁸⁷ V. recenzia lui C. C. Giurescu în: *Revist. Ist. Rom.*, I, 1, (1931, p. 421—424).

¹⁸⁸ *Opisanie Puteșestvia Macarija Intiohijskogs kak pomiatnik arabskoi Georgia ficeskoi literatury i kak istocinic dlja istorii rossi XVII veke* în rev. *Sovet. Vostokovedenia* VI (1949), p. 125—196.

¹⁸⁹ N. Iorga, de asemenea, s-a ocupat cu călătorii orientale sau cu anumite călătorii în Orient.

de dr. S. O. Isopescu, privită în ansamblu, poate fi considerată ca una dintre cele mai reușite până atunci.

Cu ocazia aniversării a 900 de ani de la moartea marelui medic-gînditor oriental Avicenna Dr. V. Gomoiu a publicat un articol destul de documentat: *Ibn Sina* (Avicenna) (Brăila tip. Presa 1938, 31 + 57 p.)¹⁹⁰.

De asemenea, trebuie să valorificăm cele două *Gramatici a limbii arabe*, păstrate în manuscris, una aparținînd lui Const. Popescu și alta lui Gh. Popescu-Ciocănel¹⁹¹.

Contribuția romînească este mult mai bogată în domeniul studiilor ebraice și a filologiei biblice. Aceasta se datorește într-o mare măsură înființării Facultății de Teologie din București (1881), unde a avut loc predarea studiului biblic și mai cu seamă a limbii ebraice¹⁹².

Adevărații pioneri ai ebraisticii romîne au fost dr. Nicolae NITZULESCU (1837—1904) și Gherasim TIMUȘ PITEȘTEANU (1847—1911), care au predat la Facultate limba ebraică, arheologia biblică și exegeza. Primul a rămas cunoscut prin: *Elemente de gramatică a limbii ebraice* (Buc. 1877, 187 p.), iar al doilea prin: *Note și meditațiuni asupra psalmilor* (Buc. 1896, 3 vol.), fundamnetate pe texte ebraice. Concomitent cu aceștia a activat în Bucovina profesor dr. Isidor Onciu care, printre altele a publicat: *Manual de arheologie biblică* (Cernăuți, 1884) și un *Manual de introducere în sfințele cărți ale Testamentului vechiu* (1889) ambele bazate pe texte ebraice. Urmașul acestuia a fost orientalistul prof. dr. Vasile TARNAVSCHI (1859—1938) un foarte bun cunoscător de arabă și ebraică. Acesta a lăsat o serie de studii bine documentate ca: *Din Viața Patriarhilor. Studiu relativ la istoria biblică a Testamentului Vechi* (1902); *Der prophet Haggai. Einleitung und comentar* (1900); *Geneza. Introducere și comentar* (1905—1907); *Levitic* (1913).

În același timp cu primii ebraiști romîni a început să desfășoare o febrilă activitate marele semitolog dr. M. GASTER (1856—1939). Se știe că acest faimos ebraist a inaugurat, în România, cu *Mishna-Aboth* (Giurgevo-Buc. 1881, 102 p.) critica textelor ebraice, punînd bazele studiilor talmudice. Din cauza împrejurărilor politice și sociale din România a fost forțat să-și continue cea mai mare parte din activitatea sa științifică în străinătate (Anglia), unde a publicat o bogată serie de studii care au contribuit la progresul studiilor orientale¹⁹³. Așa de pildă documentatul studiu: *La littérature samaritaine* din *Enciclopedia islamică* IV (1934), p. 128—134 + supliment (16 p.) a fost scris de M. Gaster.

¹⁹⁰ Conferință (articol) publicat în volumul comemorativ: „Büyük“ Türk filozof ve Tib. üstadı İbni Sina..., İstanbul, 1937, p. 21—55.

Despre *ibn Sina* v. *Encl. Isl.*, II, (1927), p. 444—446.

¹⁹¹ Prima se găsește la Institutul Teologic, iar a doua se pare că este pierdută.

¹⁹² V. *Regulamentul Facultății de Teologie*, în: *Monitorul Oficial* nr. 66, din 24 iunie 1888, retipărită în rev. BOR., XII, 4, (1888), p. 225—230 și BOR., XVII, (1894), p. 840—843.

¹⁹³ V. Elisabetha Mănescu, *Dr. M. Gaster. Viața și opera sa*, (Buc., 1940, 113p.).

Urmaşul lui N. Nitzulescu a fost profesorul dr. I. Popescu-Mălăieşti (1874—1953), care prin cercetările sale numeroase a dat dovadă de cunoaştere perfectă a gramaticii ebraice şi a studiilor auxiliare ca: *Aramaica şi siriaca*. Printre lucrările sale mai importante amintim: 1. *Pentateuhul* (Buc. 1904), 2. *Limbile semite*. Studiu istorico-filologic Buc. (1904), 3. *Gramatica limbii ebraice şi biblice aramaice* (Buc. 1904), ed. II-a revăzută şi adăugită sub titlul de *Elemente de gramatica limbii ebraice* (Craiova, 1921, 258 p.) 4. *Exerciţii de gramatică ebraică* (Buc. 1927, 88 p.), 5. *Cartea proverbelor lui Solomon* (1929), *Suprascrierile psalmilor*, etc. Numărul acestor scrieri, bazate pe texte ebraice, este mult mai mare, dar nu este aici locul cel puţin să le menţionăm¹⁹⁴. Dr. Const. Popescu a mai publicat şi o *Gramatică a limbii ebraice* (Buc. 1904) foarte căutată de studenţi pentru expunerea sa clară. Tot în vederea ocupării catedrei de ebraică la Facultate şi profesorul M. I. Mihăilescu a scris o *Gramatică a limbii ebraice* (Buc. 1904), greu de procurat astăzi.

Ca încheiere amintim că o serie bogată de articole, studii şi recenzii care tratează despre viaţa vechilor ebrei şi alte popoare orientale, sub diverse aspecte, au mai fost publicate în diverse reviste¹⁹⁵. Trebuie să subliniem însă că o latură negativă a cercetărilor de acest caracter, în general, sînt bazate pe concepţii idealiste, adesea învăluite de misticism.

În schimb mult mai modestă este contribuţia noastră în indologie. Încă în prima jumătate a veacului trecut era un oarecare interes pentru gîndirea indiană. Aceasta ne mărturiseşte broşura lui Ianucu Buzia, *Filosoful indian sau chipul de a trăi cineva fericit în societate* (Iassy, 1834, 2 + 48 p.), care are la bază un text francez. Se ştie că marele poet Mihail Eminescu¹⁹⁶ şi învăţatul B. P. Haşdeu s-au inspirat

¹⁹⁴ Bibliografia operelor V. la Pr. H. Roventă; Ioan Popescu-Mălăieşti, în revista *Studii Teologice* VII (1938—1939), p. 326—352. Cele mai importante sînt: *O mică excursie asupra cărţilor canonice în Vechiul Testament* (BOR., XXV, 1901, nr. 8 şi 9; ibid XXV 1902, nos. 2, 3, 10 şi 11); *Împăcirea timpului la Ebrei* (ibid. nr. 8, p. 931—950), etc.

¹⁹⁵ C(alistrat Orleanu): *Iosif Flavii, mare scriitor iudeu* (v. BOR., XXIX, nr. 6, (1900), p. 481—504); *Cremaţiunea după Biblie şi tradiţiunea popoarelor vechi* (v. BOR. XXVII, 3.1903, p. 241—257); *Limba ebraică* (BOR., XXIX, 3, 1905, p. 225—241 şi nr. 4, p. 460—476); *Locuinţele vechilor Ebrei* (BOR., XXX, 8, 1906, p. 87—88); *Viaţa nomadă a vechilor Ebrei* (BOR. XXXI, 1907, nr. 3, p. 315—326, nr. 4, p. 442—451; nr. 6, p. 552—562; nr. 11, p. 1281—1291); *Agricultura la Ebrei* (BOR., XXXI, 1907, nr. 7, p. 763—775); *Legumele la Ebrei* (BOR., XXXI, 1907, nr. 8, p. 913—914); *Arborii şi copacii la vechii Ebrei* (BOR., 1907, nr. 9, p. 10009—1021); *Caracterul Ebreilor* (BOR., XXXI, 1908, nr. 2, p. 194—199); *Sărăcii şi cerşetorii la Ebrei* (BOR., 1908, nr. 3, p. 305—311), *Antele la Ebrei* (BOR., 1908, nr. 11, p. 1256—1264, etc.), etc.

C. E(erbiceanu): *Credinţa la Ebrei în nemunirea sufletului* (BOR., 1888, XII, nr. 5, p. 353—361 şi nr. 6, p. 437—446); *Muzica la Ebreii vechi* (BOR. XIX, 1897, nr. 12, p. 785—796), etc.

M. P.: *Elemente ebraice în limba Noului Testament* (BOR., 1909 şi 1910, nos. 7 şi 8); *Fabula şi Parabola în Vechiul Testament* (BOR., 1910, nos. 5 şi 6); *Sectele religioase în Asia Mică* (BOR., 1907, nr. 8), etc. Un număr considerabil de astfel de articole şi Studii sînt publicate în rev. *Candela* (1874—1938), şi în *Studii Teologice*. (1929—1940), etc.

¹⁹⁶ Nirvana...

din literatura hindusă. Primul indianist român, în adevăratul sens al cuvîntului, a fost profesorul V. Georgian, un mare cunoscător al limbii sanscrite. Figura acestui vasant indolog este evocată de prof. T. Iordănescu, unul dintre elevii săi, într-un articol intitulat: *Un orientalist român. Amintiri despre V. Georgian*, (în rev. *Conv. Literare* Anul XLI, 1907, p. 825—829). Amintim că L. Șăineanu ca student al Facultății de Litere din Buc. a urmat cursul de sanscrită al profesorului V. Georgian (1882—1885). De asemenea, Th. Iordănescu-Focșani a publicat o serie de articole privitoare la literatura indiană și lumea chaldeică, dintre care una este intitulată chiar *Orientalia*¹⁹⁷.

Preocupări serioase în legătură cu religia, instituțiile, literatura și cultura indiană au avut dr. V. Găină¹⁹⁸, poetul Gh. Coșbuc¹⁹⁹ și Ioan Mihălcescu (Irineu)²⁰⁰. Contribuția lor, însă, este lipsită de originalitate din cauza cunoașterii insuficiente a limbii și textelor sanscrite. Din acest punct de vedere merită o mențiune specială contribuția originală a profesorului Theophil Simenschi care, între 1931—1945, a publicat câteva articole interesante ca: *Originea universului în concepția indienilor și grecilor* (Buc. 1936, 23 p.), precum și o serie de traduceri frumoase din limba sancrită²⁰¹. Acestea din urmă au fost apreciate nu numai de cetitorii români, ci și de specialiștii străini²⁰².

Desigur, mai sînt și alți indologi români, buni cunoscători de limba sanscrită, despre ai căror activitate nu este locul să vorbim aici. Amintim doar numai pe Roșu, un tînăr foarte promițător pentru progresul indianisticii romîne.

Aici, se poate încadra și bogata serie de contribuții cu privire la viața ȋiganilor din România. Începînd cu studiul lui M. Kogălniceanu: *Esquisse de l'histoire, les mœurs et la langue des Cigans* (Berlin, 1837), în care se soțitează viața ȋiganilor din Moldova cu un vocabular de 700 cuvinte țigănești, și pînă la cunoscuta monografie a profesorului G. Potra: *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România* (Buc. 1939, 380 p.) au fost scrise o serie de lucruri interesante. Ele privesc, în general, istoria, limba, literatura, muzica, datinile și obiceiurile țiganilor²⁰³. Trebuie să recunoaștem însă că cele mai multe sînt lipsite de bază științifică.

¹⁹⁷ V. rev. *Conv. Literare*, An. XLI (1907), p. 989—999 ș. a.

¹⁹⁸ *Budismul și creștinismul* (1906), Extras din rev. *Candela* (1904—1906).

¹⁹⁹ Antologie sanscrită (Craiova, 1897); *Sacontala*, traducere după poetul indian Calidasa, (Buc., 1897); *Rig-Veda*, *Muhabarata*, *Ramayana*, etc., (v. *Conv. Literare*, XXX/2, 1896, p. 1—4 și urm.).

²⁰⁰ *Epopeia lui Ghilgameș* (Buc., 1920, 123 p.); *Legea lui Manu sau instituțiile civile și religioase ale Indiei*, (Buc., 1920, VIII + 424 p.).

²⁰¹ *Panciatantra*. Cele cinci cărți ale înțelepciunii (Cartea III, IV, V), (Buc., 1932—1936); *Povestea lui Nola. Episod din Muhabharata*, (1937, 1 + 83 p.; *Katha-Upanișad*, (1939, 20 p.); *Pururavas și urvaet*. Basn indian, ă1938); *Mundaka Upanișad* (1939), 14 p.); *Bhagavadgita*, (Buc., 1944, 110 p.), etc.

²⁰² Theophil Simenschi *V. Recenzii publicate de autori români și străini asupra lucrărilor mele*, (1936, 7 p.).

²⁰³ B. Constantinescu, *Probe din limba și literatura țiganilor din România*, (Buc., 1878); Pop. Reteganul, *ȋiganii*. Schiță istorică (Blaj, 1886); D. Dan, *ȋiganii din Bucovina*, (1892); A. Candrea, *Influența țiganilor asupra literaturii populare romîne*, în: *Revista Nouă*, VII, 1894; C. Nicolaescu-Plopșor, *Din istoria țiganilor*, în: *Ziarul științelor și călătoriilor*. — dec. 1921 și mai cu seamă *Muzica țiganilor* (ibid., 19 mai, 1923), etc.

În ceea ce privește contribuția românească în iranologie este și mai modestă. Din relatările lui Th. Iordănescu aflăm că indianistul V. Georgian a lăsat, în manuscris, o operă importantă: *Istoria literaturii persane* și traducerea operei poetului *Omar Khayam*, pe care din modestie nu le-a publicat. De fapt nici regimul burghezo-moșieresc nu a acordat atenția cuvenită studiilor orientale. Din cele realizate, adică tipărite menționăm traducerea cunoscutei poeme persane a șeichului Moslim ed Din (Sa'di din Shiraz (1193—1292) intitulată *Gūlistan* „Grădina trandafirilor“ de Gh. Popescu-Ciocănel²⁰⁴, a unor fragmente din *Quatrezele lui Omar Khaiam*²⁰⁵, a unui important pasaj din cronica persană a lui Rașid ad-Din (1237—1318) de T. Hotnog²⁰⁶, privind țara *Kara-Ulag* adică „Valahia-Neagră“. Aceasta nu se referă însă la Moldova (osm. *Kara-Eflak*), ci la banatul de Severin. A. Oece, *Asupra unui pasagiu din geograful persan Gardizi* (Buc. 1936), etc.

Singura contribuție românească din domeniul ironologiei, fără a fi fundamentală pe textul persan original, aparține lui Al. Stamatiad, intitulată *Catrenele lui Omar Khayyam* (Buc. „Cartea Românească“ 1932, 87 p.). După o privire de ansamblu asupra vieții și operei marelui poet și învățat tadjic, urmează cunoscutele *Catrene (rubiyat)*, (p. 29—68) în anexă (p. 69—86) are „note și lămuriri“ asupra terminologiei persane“.

În schimb cele din domeniul armenisticii sînt mai numeroase și prezintă o valoare mai mare din punct de vedere științific. Un precursor al studiilor armenice, la noi, a fost moldoveanul Gh. Asachi (1788—1869), sub a cărui îngrijire au apărut primele trei cărți armenesti, avînd un caracter didactic²⁰⁷. Pr. Dimitrie Dan (Lujeni) ne-a lăsat o carte foarte interesantă *Armenii orientali din Bucovina* (1891), în care se tratează, pe lângă vechimea armenilor din Nordul Moldovei, obiceiurile lor profane²⁰⁸. El mai are cîteva contribuții de o reală valoare, privind trecutul armenilor din țările românești²⁰⁹. Astfel de preocupări au avut și alți cercetători ca Melchisedec²⁰¹, Gr. Goilov²¹¹, Gh. Ghibănescu²¹², Gr. Buicliu²¹³ și Gr. Avakian²¹⁴, care au adus unele contribuții serioase în

²⁰⁴ Bic, 1912, 162 p., Despre poetul S'adi v. *Encl. Isl.*, IV (1936), p. 37—40.

²⁰⁵ În diverse reviste (*Analele Dobrogei*, *Conv. Literare*, etc.).

²⁰⁶ „*Bezeren-bam*“ din cronica persană a lui Fazel-Ullah-Rachid, (Iași, 1919, 24 p); v. și V. Bogrea, *Recenzia lucrării lui T. Hotnog*, în *Anuar.*, Ist. Cluj, I, (1921—1922), p. 382—388.

²⁰⁷ *Cheii cetirii literelor mesrobiene* (armenești), (Iași, t. tip. „Albina“, 1847); *Carte de rugăciuni*, Iași, tip. „Albina“ și *Dogma creștinească*, Iași, tip. „Albina“, 1847.

²⁰⁸ A apărut și în rev. *Candela* (1891—1892). Recenzat de Gh. Ghibănescu, în *Arhtva Soc. științifice și literare* (Iași, III, 1892, p. 114—127).

²⁰⁹ *Dări de seamă asupra celor patru evanghelii, manuscrise armenice* (*Candela*, An. XV, nr. 4, (1896), p. 114—127); *Monofisismul în biserica armeană orientală*, în rev. *Candela*, XV, 4 (1896), p. 741—747); *Obiceiuri și credințe armenice la naștere, nuntă și înmormîntare*, (1900), etc.,

²¹⁰ *Inscripțiile bisericilor armenesti...*

²¹¹ *Armenii ca întemeietori de orașe în părțile răsăritene ale României*, (Buc., 1912) și *Bisericile armenice din Țările Române* (Buc., 1912), etc.

²¹² *Breasta armenilor din Roman*, (Iași, 1910).

²¹³ D. C. Brătianu și firmanul Buicliilor, în *Conv. Literare*, XLIX, 1, (1910), p. 169—180.

²¹⁴ *Armenii în România*, sec. XV... *Ani. II*, 2, (1936), p. 65—68, etc.

diverse ramuri ale armenologiei. Nu putem trece cu vederea nici aportul lui N. Iorga care, printre altele, a scris o broșură: *Armenii și Românii* (Buc. 1913, 38 p.) în care se dă o interesantă paralelă istorică între cele două popoare. De asemenea, merită cel puțin să fie menționat articolul său: *Brève Histoire de la petite Arménie, L'Arménie cilicienne...* (Paris, 1938, 15 p. + 4 pl.). A. Decei, *Românii din veacul al IX pînă în al XIII-lea în lumina izvoarelor armenesti* (Buc. 1939, 197 p.).

În încheiere merită să subliniem activitatea didactică și contribuția științifică originală a profesorului Vlad Bănățeanu și H. Dj. Siruni, cei mai buni cunoscători ai limbii armenice clasice. Primul a rămas cunoscut prin citeva studii importante ca: *Armenii în istoria și viața românilor* (Buc. 1973) și *La traduction arménienne des tours participiaux grecs* (Buc. 1937), precum și o serie de articole interesante²¹⁵. Unul dintre acestea este: *Mișcări populare în Vechiul Babilon sub conducerea armeană* (în l. armeană), în *Nor-Keank* (Buc. 1955). Al doilea, adică H. Dj. Siruni, printr-o numeroasă articole și studii²¹⁶, a publicat: *Armenii în viața economică a țărilor române* (Buc. 1939—1940), fundamentat pe firmane turcești și izvoare armenesti.

Abstracție făcînd de opera lui N. Miclescu, contribuția românească este foarte palidă în sinologie, de altfel ca și pentru *Extremul Orient* în întregime. Unele încercări mai vechi nu au cel mult o valoare informativă²¹⁷. Singura contribuție științifică din domeniul lexicografiei aparține lui Radu N. Flondor: *Dicționar româno-japonez...* (1940), care a fost executat și în condițiuni tehnice admirabile. Asupra celor mai noi vom reveni curînd.

În ceea ce privește Orientul antic nu putem aminti decît contribuția originală și interesantă a savantului Aram Frankian²¹⁸, privind legăturile dintre Grecia, Orientul apropiat și India. Nu putem, aici, menționa decît: *L'Orient et les origines de l'idéalisme subjectif dans la pensée européenne*, tome I: *La théologie de Memphis* (L'inscription du roi Shabaka), Paris 1946, pp. 168; *Epopeia lui Gilgamesh și poemele homerice*. Extras din *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, I (1950), pp. 265—276 și *Studii de matematică sumero-accadiană, egipteană și greacă*. Extras din *Rev. Univ.* „C. I. Parhon”... Nr. 3 (1953) p. 9—20.

De asemenea merită o mențiune specială articolul informativ al lui Th. Simenschi: *Limba hitită și rolul ei în gramatica comparată* (Buc. 1944, 48 p.). Merită o mențiune și cele două contribuții ale lui Vlad Bănățeanu: *Terms d'origine geo-asiatique* (în: *Revue des études*

²¹⁵ *Răscocările armenesti împotriva Persilor și substratul lor social*, în *Nor-Keank*, (1955); *Possibilitățile de exprimare a participiului în armeană clasică*, în rev. „Babag” 1937; M. Nalbandian, *luptător revoluționar al sec. XIX-lea* (în l. armeană), în: *Nor-Keank*, 1954; *Problema unității limbii literare armenice* (l. armeană), în: *Nor-Keank*, 1954, etc.

²¹⁶ Ingigian H., *Mărturii armenesti despre Români* (Buc., 1929, 62 p.); *Armenii în România*. Cronica armenilor din Țările Române. An. I, 1 (1935), p. 68—73; *Izvoare armenesti pentru Istoria Românilor*, I, 1 (1935), p. 79 și urm.; *Literatura armeană contemporană*. An. II, 1 (1936); *Privire asupra tiparului armean*. An. III (1937), p. 89 și urm.

²¹⁷ Timuș, *Despre caracterele Chineze* (1880), etc.

²¹⁸ Purusa, Gayomard — 'Antropos. *Quelques problèmes concernant la communauté indo-iranienne et la Grèce antique*. Extras din *Revue des Etudes indo-européennes* tome III (1943), p. 118—131; *Punarmrtyn et „la seconde morte” dans l'Apocalypse de Saint Jean*. Extras din *Revue de études indo-européennes*, t. II, (1943), p. 214—222,

Indo-européene I (1938) și *Noms grecs d'origine égeo-asianique* (ibid. IV, 1947), în care se tratează influența orientului antic, din Asia anteoripineană, asupra limbilor în bascinul mediteranean.

Trebuie să subliniem că în anii regimului democrat-popular au fost traduse o serie de lucrări valoroase, privind istoria și literatura popoarelor orientale ca *Istoria orientului antic* (1951) de I. Avdiev, *Hoarda de aur și decăderea ei* (1953) de B. Grerov și I. Iakubovski, *Eroul în blana de Tigr* de marele poet georgian Șota-Rusta Veli, etc.²¹⁹. De asemenea, în cursul ultimilor șase ani au fost traduse din literatura chineză operele lui Mao-Tze-Dun și câteva lucrări importante din scriitorii progresiști chinezi²²⁰. Semnalăm și interesante impresii ale academicianului G. Călinescu, *Am fost în China Nouă*. Buc. 1955, 480 p., apărută într-o ediție splendidă. Este cazul să amintim și de cele câteva traduceri din scriitori și poeți progresiști turci, ca : Nazim Hikmet, *Poeme...* (Buc. 1952, 86 p. + 1 pl.) ; Sabahattin Ali, *Șoseaua asfaltată...* (Buc. 1955, 100 p.) ; Mahmut Makal, *La noi în Anatolia...* (Buc. 1955, 172 p.), etc. Trebuie să remarcăm însă că aceste traduceri nu sînt bazate pe texte originale, ceea ce constituie o mare lipsă.

Nu ne permite spațiul cel puțin să amintim în trecut contribuția minorităților naționale : armeană, evreiască și turco-tătărească, care au avut diverse reviste și lucrări, în românește și în limba respectivă, privind anumite aspecte din viața acestor popoare orientale. Așa de pildă amintim de *Analele Societății istorice Iuliu Barasch* (1886—1889), revista *Sinai* sub red. dr. M. Halevy, rev. de cultura armeană *Ani, turcă Hak Söz*, etc. Aici, trebuie să facem o remarcă în sensul că aportul lor nu a influențat aproape cu nimic orientalistica română, care a avut o dezvoltare proprie.

Înainte de încheiere trebuie să amintim că avem câteva lucrări, efectuate în cadrul Institutului de Istorie al Academiei R.P.R., care așteaptă lumina tiparului. Cele mai importante sînt : *Colecția de firmare și alte documente turco-osmane privind Istoria României*, care cuprinde vreo 300 de piese din Bibl. Acad. R.P.R., începînd din 1456 pînă la pacea de la Cuchiuc-Cainargi (1774) ; *Extrase din cronicile turco-osmane cu privire la istoria României*, traduceri fragmentare din vreo 30 de cronici turcești, aparținînd veacurilor XV, XVI și XVII-lea²²¹. O astfel de colecție cuprinzînd cuprinzînd izvoarele narative ale osmanilor cu pri-

²¹⁹ Ed. Cartea Rusă, (1948).

²²⁰ Ian-Hin-Sun, *Filosoful antic chinez Lao-Tzi și învățătura sa ; China eliberată*. Nuvele ; Ciao -Su-Li, *Un bun de preț*. Nuvele ; Ma Fin și Si Jun, *În munții Liutilian* ; Din-Lin, *Înundația*, Lu-Sin, *Adevărată poveste a lui AHQ* ; Liang-Sin, *Povestea unei tinere revoluționare*. Ed. Tineretului, (1955), etc.

²²¹ Halil b. Ismail, *Viața (menkibname) șeciului Bedr ed-Din Mahmud*, I, (ed. 1943) ; A. Şukrullah, *Behget et-Tevarih*, ed. Şeif, în M. O., Gesch. ; Enveri, *Düsturname* (ed. Mukrimin Halil, 1928—1929) ; Urug b. Adil, *Tevarih-i al-i 'Osman* (ed. 1926) ; M. Neşri, *Gihannuma. Tevarih-i al-i 'Osmon* (ed. Fr. Taeschner, Leipzig 1951) ; *Cronicile anonime* (ed. Giese, 1922) ; Aşîkpaşazade, *T'arih* (ed. F. Giese, 1929), Tur-sun beg, *Ebu'l-Feth tarih* (în : TOEM., 1914—1916) ; Lutfi paşa, *Tevarih-i al-i Osman* (ed. M. Ali), Rustem paşa, *Tevarih-i al-i Osman* (ed. L. Forret, 1923), Mustafa Gelal-zade, *Tahakat al-Memalik ve daradjat al mesalik* (ed. 1937) ; M. Selaniki, *Tarih* (ed. 1860) ; S'ad ed-Din Hodja efendi, *Tadj ut-tevarich* (ed. 1861—1863) ; M. 'Ali, *Kühn ul-ahbar* (ed. 1869), Hagi Chalifax *Fezleke-i tarih* (2 vol.) ; M. Na'ama, etc.

vire la noi este de mult aşteptată în istoriografia română, ceea ce s-a făcut de mult pentru alte ţări²²².

Din această sinteză bibliografică se vede o serie de realizări în diverse domenii ale orientalisticii ca arabistica, armenistica, ebraistica, indianistica şi literatura populară. Un loc important îl ocupă cercetările turcologice, cu privire specială la elucidarea raporturilor turco-române sub raport istoric şi lingvistic. O latură negativă a acestor cercetări este aceea că majoritatea nu sînt fundamentate pe texte orientale, ceea ce face să fie unilaterale, incomplete şi lipsite de originalitate.

Avînd în vedere legăturile noastre seculare cu Orientul, atestate în zeci şi sute de mii de izvoare istorice, păstrate sub diverse forme (manuscrise, documente, inscripţii, sigilii, monete, arme, obiecte, etc.) tot ceea ce s-a realizat pînă în prezent este departe de a fi satisfăcător. Cercetarea, publicarea şi valorificarea, pe baza concepţiei marxist-leniniste, a bogatelor fonduri orientale de la noi şi din străinătate (Bulgaria, Turcia, Egipt, etc.), care aduc multă lumină asupra multor enigme din trecutul nostru, este o datorie urgentă a ştiinţei istorice şi lingvistice din R.P.R. Nu se ştie, însă, cînd se va realiza exploatarea ştiinţifică a acestor materiale bogate şi de o preţioasă calitate, din lipsă de cadre suficiente de orientalişti calificaţi, mai ales în paleografia, diplomatică, epigrafia şi numismatica turco-orientală. Dacă se va acorda mai multă atenţie cercetărilor orientale, din partea forurilor ştiinţifice competente, se pot ridica cu timpul cadre tinere de orientalişti, în special istorici şi lingvişti, de a căror lipsă suferă ştiinţa şi cultura noastră contemporană. Stimularea unor astfel de cercetări astăzi este justificată mai mult ca oricînd prin politica statului nostru democrat faţă de minorităţile naţionale orientale a căror limbă şi istorie trebuie să fie cercetată sub diverse aspecte. Amploarea relaţiilor noastre politice, diplomatice, economice şi culturale pledează şi mai mult pentru dreptul la viaţă al orientalisticii româneşti.

În încheiere trebuie să subliniem că sub raportul studiilor şi cercetărilor orientale sîntem cu mult în urmă nu numai faţă de U.R.S.S.²²³, ţările de democraţie populară²²⁴, ci chiar faţă de multe ţări care sînt

²²² Extrase din cronicarii turci cu privire la Ungaria a publicat J. Thury, *Török történetirők*. I—II. Budapesta, 1893—1896, vol. III, pregătit de Imre Karacson, a apărut în 1916; o altă publicaţie, este a lui V. D. Smirnov, *Obrazovnia proizvedenia osmanskoj literatury* (An. 1903). Publicaţii mai vechi W. Behrner, *Quellen für serbische Geschichte aus türkischen Urkunden*, (Wien, 1857), I. I. Senkowski, *Collectanea z dziejopi, ów turceckich*, I—II, Warszawa, 1824, etc.

²²³ Despre istoria orientalisticii în Rusia şi Europa, c. VI. Bartol'd: *Istoria izučenia Vostoka v Europe i v Rossi* (M., 1911, ed. L., 1925). În U.R.S.S. A. Institute: *Institut Vostokovedenia* (Institutul de orientalistică). Akad. Nauk SSSR. Editează rev.: 1. *Sovetskoe vostokovedenie*, 2. *Zapiski Ucenii Vostokovedov*, 2. *Kratkie soobsheniia Instituta Vostokovedenie*, etc.

B. Facultăţi: orientale la Moscova, Taşkent, Baku, Kazan, etc.

²²⁴ R. P. Polonia: 1) *Komisja Orientalistyczna*. Varşovia, ed. rev. *Rozprawy y Komisji Orientalistycznej*, etc.

2. R. P. Ungaria: 1) Institut oriental pe lângă Academia de Ştiinţă Ungară editează rev. *Acta Orientalia*; 2) Soc. *Körösi-Csoma Tarsagág*, Budapest, ed. *Körösi-Csoma-Archivum*.

departe de a avea legăturile noastre cu orientul atât în trecut cât și în prezent. În timp ce în aceste țări există de mult facultăți, catedre, lecturate, institute și diverse societăți orientale, precum și reviste de orientalistă, la noi în această privință nu există nimic. Ca unul care mă ocup de mult cu aceste probleme nu văd remedierea acestei triste moșteniri a regimului burghezo-moșieresc decât prin înființarea unei instituții, cu caracter științific și didactic, care să grupeze puținele forțe orientaliste și să valorifice prin publicare lucrările bune care așteaptă cu anii lumina tiparului. În același timp să se treacă la o cercetare serioasă a problemelor orientale legate de interesele regimului democrat popular și să depună eforturi pentru formarea de tinere cadre, începând cu predarea limbilor orientale și terminând cu desăvârșirea pregătirilor științifice. Îndeplinirea unor astfel de desidenate pot avea urmări nebănuite pentru dezvoltarea orientalisticii în R.P.R.

²²⁵ Republica Cehoslovacia: *Cekoslovensky Orientální Ústav* (Inst. Oriental Cehoslovac), Praga, Editează rev.: *Archiv Orientální Novy, Orient*, etc.